

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ України
ПЗВО «Міжнародний європейський університет»
Навчально-науковий інститут «Європейська школа бізнесу»
Кафедра менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. завідувача кафедри
менеджменту, фінансів
та бізнес-адміністрування

_____ Наталія ПРИЙМАК

«___» _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ТЕМА: «Управління конкурентоспроможністю закладів вищої
медичної освіти»

Виконавець: Ліхошерстова Н.В.
(прізвище, ім'я та по батькові, підпис)

Спеціальність: 073 «Менеджмент»

Освітня програма: «Менеджмент та бізнес-адміністрування»

Науковий керівник: Наволокіна А.С.
(прізвище, ім'я та по батькові, підпис)

Київ-2024

МІЖНАРОДНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут «Європейська школа бізнесу»
Кафедра менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування
Спеціальність 073 «Менеджмент»
Освітня програма «Менеджмент та бізнес-адміністрування»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. завідувача кафедри
менеджменту, фінансів та бізнес-
адміністрування

_____ Наталія ПРИЙМАК

«___» _____ 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ НА ЗДОБУТТЯ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»**

Ліхошерстової Наталії Василівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Управління конкурентоспроможністю закладів вищої медичної освіти», науковий керівник роботи к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, фінансів та бізнес-адміністрування Наволокіна А.С., затверджені наказом по університету №95-С від 06 жовтня 2023 р.
2. Вихідні дані до роботи: наукові статті з менеджменту, публікації за темою управління конкурентоспроможності, статистичні дані про заклади вищої медичної освіти, іноземні та вітчизняні наукові джерела, інтернет-ресурси.
3. Зміст пояснювальної записки: визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти; оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів у контексті економічної взаємодії; гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України; розробка проектних пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів; розробка рекомендацій щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх медичних послуг в Україні.
4. Перелік графічного матеріалу: таблиці, діаграми, графіки, схеми, що ілюструють теперішній стан проблеми та методи їх вирішення.

5. Консультанти роботи із зазначенням розділів, які вони консультують:

Розділ	Консультант (посада, ПІБ)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	Доцент кафедри, к.е.н., доц. Наволокіна А.С.		
Розділ 2	Доцент кафедри, к.е.н., доц. Наволокіна А.С.		
Розділ 3	Доцент кафедри, к.е.н., доц. Наволокіна А.С.		

6. Календарний план

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Визначення мети та завдання, опрацювання літературних джерел		виконано
2.	Складання плану роботи та погодження його з керівником, підготовка вступу та першого розділу роботи		виконано
3.	Збір і обробка економічної та статистичної інформації, підготовка другого розділу роботи		виконано
4.	Підготовка третього розділу роботи та висновків		виконано
5.	Перевірка роботи на плагіат. Попередній захист роботи на кафедрі.		виконано
6.	Одержання відгуку від наукового керівника, зовнішнє рецензування роботи		виконано
7.	Здача роботи на кафедру		виконано
8.	Захист кваліфікаційної магістерської роботи		виконано

Здобувач вищої освіти _____ Наталія Ліхошерстова
(підпис)

Керівник
кваліфікаційної роботи _____ Алла НАВОЛОКІНА
(підпис)

РЕФЕРАТ

Загальний обсяг роботи – 101 сторінка. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (77), додатків (3).

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, ПРИВАБЛИВІСТЬ, ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, СТРАТЕГІЯ.

У роботі розвинуто теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти; удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги; удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави; запропоновано концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії; удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти; удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти; удосконалено систему заходів щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти.

Розвинуто тлумачення сутності конкурентоспроможності закладів вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування

конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх та зовнішніх чинників, визначених за допомогою методу парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості обирають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» за рахунок функціонування національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що дає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де як параметри обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність. Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття практичних навичок.

ABSTRACT

The total volume of work is 101 pages. The qualifying master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of used sources (77), appendices (3).

COMPETITIVENESS, ATTRACTIVENESS, INSTITUTIONS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION, STATE REGULATION, NATIONAL ECONOMY, STRATEGY.

Theoretical approaches to determining the essence of the competitiveness of institutions of higher medical education are developed in the work; the approach to evaluating the competitiveness of educational services has been improved; the model of economic interaction of the institution of higher education, business and the state has been improved; the concept of forming the competitiveness of the field of higher medical education on the basis of economic interaction is proposed; the scientific and practical approach to improving the state policy of supporting innovative processes in the field of higher medical education has been improved; the approach to determining the competitive position of the institution of higher medical education has been improved; the system of measures to improve the state regulatory policy of the market of educational services in the field of higher medical education has been improved.

The interpretation of the essence of the competitiveness of higher education institutions (a set of institutions) has been developed, which is defined as the ability to create and provide quality educational services, where the creation of such services requires the presence of powerful resource potential (experienced teaching staff, material, technical and information base, partnerships with sub "objects of the labor market") on the use of modern marketing technologies for the promotion of educational services on the market, the implementation of large-scale career guidance work among applicants, ensuring the economic and social effects of the activities of

the educational institution. The formation of the competitiveness of the field of higher medical education is considered at the level of the educational service (product of ZVMO), the institution of higher medical education.

The approach to evaluating the competitiveness of an educational service (a product of the activity of a higher medical education institution) has been improved, which is based on determining the requirements and requests of consumers of educational services, the labor market, and the market of educational services according to a group of parameters of the attractiveness of a higher medical education institution (internal and external factors determined using method of paired comparisons). On the basis of the established level of attractiveness, the competitive strategy of the institution of higher medical education is chosen or measures are developed to increase the competitiveness of the product of ZVMO.

The model of economic interaction of the institution of higher education, business and the state has been improved, which is based on the strategy of partnership relations "education-business-state" due to the functioning of the national, integrated to the international, program of grants "education-business-state", through the introduction of organizational forms of partnership relations (investment projects, grants, business incubators, technology parks, startups), which makes it possible to provide state support for innovative processes in the field of higher medical education. Each institution, interacting, performs its own functions and partly the functions of other institutions, thus becoming an important source of innovation.

The approach to determining the competitive position of a higher medical education institution using a qualitative approach has been improved, where educational and educational work, personnel, scientific work and international activity are selected as parameters. The main factor for the parameter of educational and educational work is medical work, which includes the following evaluation criteria: the number of university clinics, consultative and surgical activity of employees during the year, participation in the creation of clinical protocols, the presence of teachers in the medical qualification category, technologies for acquiring practical skills.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	14
1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів	1414
1.2. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти.....	2424
1.3. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг.....	3434
Висновки до розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	4141
2.1. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів у контексті економічної взаємодії.....	411
2.2. Аналіз економічної взаємодії ринку медичних освітніх послуг та ринку праці.....	50
2.3. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України	5959
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	64
3.1. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства	65
3.2. Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг в Україні.....	771
3.3. Державна політика підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії	79
Висновки до розділу 3	866
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, що, зокрема, спричиняє міграцію потенційних студентів та викладачів закладів вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), реалізація стратегічних цілей галузі вищої медичної освіти можлива шляхом адекватної оцінки освітнього конкурентного середовища ЗВМО, а також їх конкурентоспроможності. Залучення галузі вищої системи освіти України в Болонський освітній процес загостило проблему конкурентоспроможності національних закладів вищої медичної освіти на ринку освітніх послуг. Галузь вищої медичної освіти стала функціонувати в динамічному конкурентному середовищі, де запит формує ринок і споживач послуг, а не лише держава. Водночас держава також вступає в конкурентну боротьбу з приватними закладами вищої освіти. Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, у тому числі через процеси глобалізації, вимагають сьогодні від ЗВМО впровадження принципів і підходів ринкової орієнтації в свою діяльність.

Сьогодні на ринку освітніх послуг конкурентна боротьба набуває специфічного характеру, оскільки місією закладів вищої освіти будь-якої форми власності є формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина, який у подальшому за допомогою своїх знань, умінь і здібностей спроможний створити якісне та корисне благо. Тому класичне суперництво на ринку освітніх послуг значно «програє» здоровій добровільній економічній взаємодії між учасниками цього суперництва. Варто в цьому контексті сконцентрувати ринкові зусилля на формуванні та розвитку довгострокових партнерських відносинах як формі такої взаємодії.

Дослідження конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг стало тематикою праць багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як:

В. Андрущенко, Е. Безгласна, К. Воробйова, О. Гаращук, О. Гальцова, Г. Горелова, О. Гуцалюк, В. Казаков, І. Кінаш, К. Корсак, К. Кравченко, В. Кремень, І. Лошенюк, Д. Майсаков, А. Наволокіна, Н. Пащенко, Л. Прус, Н. Різник, І. Романова, В. Сафонова Н. Ушенко та ін.

При цьому більшість науковців приділяє увагу перевагам, недолікам і перспективам подальшого розвитку технологій ранжування закладів галузі вищої освіти, серед яких О. Прядко, І. Тарасов, О. Хижняк, К. Хорощак, К. Чернобай, О. Шуригін та ін.

Втім, існуючі наукові результати щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти залишають невирішеними питання обґрунтування теоретичних і методичних основ, концептуальних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії. Актуальність зазначених проблем зумовила вибір теми дослідження, його мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Експериментальна частина дослідження була виконана в рамках теми науково-дослідної роботи «Фінансово-економічні та управлінські складові переходу до нової соціально-економічної формації у межах Industry 4.0 та 5.0» (номер державної реєстрації 0123U100576).

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних основ і розробка концептуальних підходів та практичних рекомендацій щодо формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розглянути теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів;
- провести систематизацію методичних підходів до формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти й оцінювання конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів;

- визначити партнерство як форму економічної взаємодії на ринку освітніх послуг;
- дослідити економічну взаємодію ринку освітніх послуг і ринку праці та процес гармонізації ринку освітніх послуг країн ЄС і України;
- розробити концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства;
- надати науково-практичні рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг в Україні;
- удосконалити державну політику підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії.

Об’єкт дослідження – процес формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методичні основи та практичні рекомендації щодо формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні положення та принципи економічної теорії, державного регулювання економіки, стратегічного управління, аналізу господарської діяльності, засади комплексного й системного аналізу. Для реалізації поставлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та підходів, такі як: індукція й дедукція, узагальнення, абстрагування, пояснення, класифікація – для обґрунтування теоретичних і методичних підходів до формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів (підрозділи 1.1, 1.2); порівняння й системний підхід – для визначення партнерства як форми економічної взаємодії на ринку освітніх послуг (підрозділ 1.3); аналіз і синтез, факторний аналіз, побудова рейтингів – для проведення оцінювання конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти і її закладів у контексті економічної взаємодії (підрозділ 2.1); суб’єктно-об’єктний підхід та абстрактно-логічний метод – для виявлення рівня економічної взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці й гармонізації ринку

освітніх послуг країн ЄС та України (підрозділи 2.2, 2.3); системно-структурний метод – для розробки концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів і рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг в Україні (підрозділи 3.1, 3.2).

Інформаційну базу дослідження становлять дані Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України, Євростату, законодавчі й нормативно-правові акти та програмні документи державних, регіональних і місцевих органів влади України, монографічні дослідження й наукові статті зарубіжних і українських авторів, а також публікації в спеціальних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що отримані в процесі дослідження теоретичні й практичні результати в сукупності вирішують важливу наукову проблему формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії. Найбільш важливі наукові результати дослідження, що мають елементи новизни, полягають у такому:

удосконалено:

– концепцію формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка, на відміну від існуючих, базується на парадигмі надання якісних медичних послуг і передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій, що надає змогу реалізувати стратегію сучасної вищої медичної освіти;

– науково-практичний підхід до посилення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який, на відміну від попередніх, включає пріоритетні напрями: *економічне* (стимулювання

інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проєктів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства), *організаційне* (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі) та *нормативно-правове* регулювання (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності), – що дає можливість підвищити якість вищої медичної освіти та фінансування матеріального переоснащення освітніх установ;

набули подальшого розвитку:

– система заходів щодо вдосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка, на відміну від попередніх, включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення оптимального механізму економічної взаємодії, а саме: організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства, – що надає змогу підвищити результативність стратегії реформування галузі вищої медичної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні теоретико-методичні напрацювання, розробки та положення роботи доведено до рівня практичних рекомендацій, які в комплексі формують підґрунтя для вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювались на Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Сучасні тренди розвитку галузей економіки та соціальної сфери: вітчизняний та міжнародний досвід» (м. Київ, 22 листопада 2023 року).

Обсяг та структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, викладених на 90 сторінках, списку використаних джерел із 77 найменувань – 8 сторінок, 3 додатків – 3 сторінок, 14 таблиць – 9 сторінок, 12 рисунків – 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ НА ЗАСАДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1.1. Теоретичні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів

Питання конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) набувають наразі важливого значення з огляду на поширення тенденцій транснаціоналізації навчання, навчання протягом усього життя, створення глобального інформаційного суспільства. Ринок праці висуває нові вимоги до рівня знань і вмінь молодих фахівців, що призводить до суттєвих змін в інтересах і очікуваннях абітурієнтів стосовно якості вищої освіти. Для того, щоб відповідати запитам ринку й займати прийнятну конкурентну позицію на ньому, кожен навчальний заклад у галузі вищої освіти повинен формувати, розвивати й управляти своїм конкурентним потенціалом, використовуючи наявний маркетинговий інструментарій.

Значний внесок у висвітлення проблем формування конкурентоспроможності ЗВО зробили такі вітчизняні й іноземні науковці, як: Л. Безтелесна, І. Бритченко, О. Гуцалюк, І. Зубкова, К. Кравченко, В. Лазарєв, І. Либак, С. Мохначев, А. Наволокіна, Т. Ольшанцева, Н. Пащенко, І. Романова, Т. Тардаскіна, Р. Фатхутдінов, І. Царенко та ін. Однак існує потреба в уточненні термінології; визначенні чинників, які найбільше впливають на конкурентоспроможність ЗВО; розробці заходів щодо формування конкурентоспроможності.

Сучасні умови господарювання майже в усіх галузях національної економіки ставлять високі вимоги щодо рівня конкурентоспроможності організацій будь-якої форми власності. З метою більш досконалої розробки

підходів до формування конкурентоспроможності ЗВО потрібно розкрити сутність цього поняття.

Огляд літературних джерел свідчить про відсутність загальноприйнятого визначення понять «конкурентоспроможність» загалом і «конкурентоспроможність закладу вищої освіти» зокрема (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Погляди деяких науковців на сутність понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність ЗВО»

Автор	Визначення
1	2
Портер М., 1993	властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин, здатного виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або суб'єктами ринкових відносин, що конкурують
Енциклопедичний словник бізнесу, 1993	рівень ... компетентності щодо інших підприємств-конкурентів за такими параметрами, як: технологія, практичні навички та знання співробітників, рівень стратегічного й поточного планування, якості (систем управління, виробництва, продукції), комунікації
Фатхутдінов Р., 1997	здатність об'єкта, що характеризується мірою реального чи потенційного задоволення ним певної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на певному ринку
Пашенко Н., 1999	потенційні можливості з надання відповідного рівня освітніх послуг, що задовольняють потреби суспільства при підготовці висококваліфікованих спеціалістів, а також необхідність розробки, створення та реалізації науково-методичної й науково-технічної продукції як на сучасному етапі, так і в майбутньому
Голубков Є., 2000	можливість фірми запропонувати товар, який відповідає певним вимогам покупця, тобто певної якості, у потрібній кількості, у необхідні терміни й на більш вигідних умовах поставки, ніж конкуренти
Лазарєв В., Мохначев С., 2003	комплексна характеристика ЗВО за визначений період часу в умовах конкретного ринку, що відображає його перевагу перед конкурентами за низкою визначальних показників: фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових і соціально-політичних, а також здатність ЗВО до безкризового функціонування й своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що змінюються
Романова І., 2005	властивість закладу вищої освіти, яка визначає частку релевантного ринку освітніх послуг, що належать йому, та можливість протистояти перерозподілу ринка на користь інших суб'єктів
Фатхутдінов Р., 2006	1) підготовка спеціалістів, які спроможні вести конкуренту боротьбу на внутрішньому та зовнішньому ринку праці; 2) спроможність розробляти конкурентні інновації в галузі освіти; 3) вміння вести ефективну політику в усіх сферах своєї діяльності

Продовження табл. 1.1

1	2
Прус Л., 2006	здатність найбільшою мірою з погляду ціни, якості та асортименту задовольняти наявні та формувати майбутні потреби споживачів на конкретному ринку освітніх послуг у певний проміжок часу, забезпечуючи при цьому суспільну спрямованість і власний стійкий розвиток завдяки конкурентним перевагам
Петерсонс А., 2008	такий стан ЗВО як соціально-економічної системи, за якого забезпечуються: а) відповідна якість надаваних освітніх послуг (що підтверджується в ході регулярних державних оцінок), задоволеність споживачів і суспільне визнання освітнього закладу; б) актуальність і практична значущість реалізованих науково-дослідних проєктів; в) інтеграція освітнього закладу в академічне співтовариство, в т. ч. міжнародне; г) розвиток матеріально-технічної та інформаційної бази; д) соціальна стабільність колективу, його участь в управлінні закладом вищої освіти
Кравченко К., 2011	здатність пристосовуватись до потреб замовників, постійно розвиваючись у розробленій стратегії та місії, враховуючи тенденції конкретного сегмента освітнього ринку, спираючись на ефективне використання наявних ресурсів та довгострокову співпрацю з партнерами
Довгань Л., Каракай Ю., Артеменко Л., 2011	комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу щодо сукупності показників конкурентів
Ольшанцева Т., Бритченко І., 2013	сукупність процесів, взаємодій та загальної боротьби між існуючими й потенційними суб'єктами ринкових відносин на ринку освітніх послуг з метою отримання максимально вигідних позицій відповідно до поставленої мети
Тардаскіна Т., Зубкова І., 2013	здатність (ЗВО) бути виділеним серед інших закладів вищої освіти завдяки якнайкращим соціально-економічним показникам, таким як: якість навчання, ціна, форми й методи навчання, умови, місце розташування, престиж, реклама тощо
Безтелесна Л., Либак І., 2017	здатність задовольнити потреби споживачів, при цьому забезпечити суспільну користь і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг і праці

Джерело: складено автором.

М. Портер характеризує конкурентоспроможність як здатність послуги або суб'єкта ринкових відносин «виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами або суб'єктами, що конкурують» [43]. Тобто якщо організація здатна продавати свою продукцію (товари, послуги, роботи), то вона є конкурентоспроможною. Таке визначення було дано автором у 1993 р. За

останні 25 років сутність конкурентоспроможності набула більш глибокого змісту, зважаючи на значну кількість чинників, що впливають на її формування.

Зокрема, Р. Фатхутдінов [49], Н. Пащенко [33], Л. Прус [39] вважають, що конкурентоспроможність – це здатність організації задовольняти певну потребу споживачів (покупців) на певному ринку. Такої самої думки дотримуються Л. Безтелесна та І. Либак [9], однак при цьому автори звертають увагу на необхідність забезпечення суспільної корисності та подальшого ефективного розвитку організації.

Значна кількість науковців розглядають конкурентоспроможність як похідну від використання ключових чинників успіху на ринку. Це такі вчені, як: В. Лазарєв і С. Мохначев [24], Л. Прус [39], К. Кравченко [22], Л. Довгань, Ю. Каракай, Л. Артеменко [16]. Серед таких чинників науковці зазначають фінансово-економічні, маркетингові, матеріально-технічні, кадрові й соціально-політичні показники діяльності.

Якість надання освітніх послуг є наріжним каменем визначення сутності конкурентоспроможності в дефініціях А. Петерсона [34], Т. Тардаскіної та І. Зубкової [47]. Такої самої думки й Є. Голубков [14].

Водночас І. Романова [42], Т. Ольшанцева, І. Бритченко [31] розуміють під конкурентоспроможністю здатність організації до зайняття максимально вигідних позицій на ринку та завоювання певної його частки. Здатність організації до швидкої адаптації до ринкових умов, що постійно змінюються, згадується в дефініціях В. Лазарєва й С. Мохначева [24], Л. Безтелесної й І. Либак [9].

Таким чином, можна підсумувати, що визначення поняття «конкурентоспроможність» мало тенденцію до розширення та ускладнення, що зумовлено зростанням кількості чинників, які впливають на умови функціонування господарюючих суб'єктів, підвищенням рівня вимог споживачів, розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, на нашу думку, конкурентоспроможність – це здатність суб'єкта господарювання задовольняти потреби споживачів за умов якомога повного

використання наявного ресурсного потенціалу з метою створення конкурентних переваг у довгостроковому періоді, які забезпечать завоювання й утримання лідерських позицій на ринку [28].

Стосовно сутності конкурентоспроможності ЗВО вважаємо доцільним таке визначення: це здатність створювати й надавати якісні освітні послуги. При цьому створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу: досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці. Надання освітніх послуг, крім уже згадуваного ресурсного потенціалу, повинно передбачати використання сучасних маркетингових технологій просування послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від господарської діяльності.

З метою визначення основних підходів до формування конкурентоспроможності ЗВО необхідно виявити найбільш вагомні чинники, що на неї впливають. Так, на думку І. Царенко, чинниками, які впливають на конкурентоспроможність ЗВО, є такі, як: науково-освітній потенціал; матеріально-технічна база; спектр освітніх послуг; ціна навчання; форми навчання; просування освітніх послуг на ринку; загальна популярність і репутація; швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів та роботодавців); інноваційний потенціал і його реалізація; престижність спеціальностей; інтенсивність закордонних зв'язків; фінансова забезпеченість (стійкість) розвитку; конкурентний статус; конкурентоспроможність фахівців, підготовку яких здійснює ЗВО; якість освіти; оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями; внутрішньокорпоративне середовище [51, с. 122].

Л. Безтелесна та І. Либак виділяють дві групи чинників, що впливають на конкурентоспроможність навчальних закладів: керовані й некеровані. До першої групи автори зарахували якість освітніх послуг, працевлаштування випускників, цінову політику, імідж навчального закладу, склад спеціальностей, спеціалізації, умови навчання та проживання, інфраструктуру,

вступну кампанію й наукову діяльність. До некерованих – соціально-демографічні, економічні, політично-правові, розвиток ринку освітніх послуг, розвиток ринку праці, технологічні, міжнародні, культурні чинники [9, с. 148].

Враховуючи думки вищезазначених науковців, а також інших авторів наукових праць із цієї тематики [49; 19; 15; 26; 41; 44], ми склали перелік чинників зовнішнього й внутрішнього середовища, що впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Чинники, що впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО

Чинники зовнішнього середовища	Чинники внутрішнього середовища
Рівень доходів населення	Вартість навчання
Кон'юнктура ринку праці	Якість освіти
Демографічна ситуація	Перелік спеціальностей
Оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями	Масштаб мережі філій
Обсяг державного замовлення	Матеріально-технічна база
Конкуренція з боку іноземних ЗВО	Фінансове забезпечення
Податкова політика держави	Професорсько-викладацький склад
Інфляційні процеси	Форми й методи навчання
Форми конкурентної боротьби	Спектр освітніх послуг
НТП	Міжнародні зв'язки
Імідж і престиж ЗВО	Працевлаштування випускників
Законодавча база	Вступна кампанія
Політична ситуація в країні	Забезпеченість літературою
Державна освітня політика	Якість комп'ютерних комунікацій
Доступність кредитного фінансування	Інтернет-сайт підтримки навчальних програм
Економічний розвиток регіону	Адаптаційні можливості ЗВО
Відносини з регіональною владою	Реклама
Темпи зростання ринку	Профорієнтаційна робота
Ліцензування та акредитація	Система пільг
Інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг	Інноваційна діяльність

Джерело: складено автором.

Кожна з виділених нами груп містить по 20 чинників. Для розробки певних заходів з формування конкурентоспроможності ЗВО така кількість чинників впливу є зовеликою. Визначення найбільш вагомих з них можливо за допомогою методу парних порівнянь на основі баговимірного шкалування, який поєднує в собі положення теорії матриць і методів експертної та

метричної оцінки. Головним елементом методу є ієрархія. Обмеженням цього методу є розмір матриць парних порівнянь. Цього можна уникнути за допомогою ієрархічної декомпозиції. Перевагою цього методу є його універсальність та гнучкість.

Метод визначення пріоритетів окремих показників, що характеризують стан системи, передбачає три етапи. Перший етап – побудова ієрархії як структури вимог до системи. У нашу випадку – це визначення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища ЗВО, які будуть оцінюватись. Другий етап – проведення парних порівнянь у матрицях, що утворилися на кожному рівні ієрархії на основі експертних оцінок. Результатом такого порівняння є глобальні та локальні пріоритети. Числові значення в матрицях парних порівнянь отримують за допомогою спеціалізованої шкали відносної важливості (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Шкала відносної важливості [20, с. 75]

Інтенсивність відносної важливості	Значення відносної важливості	Смислове пояснення
1	Однакова важливість	Однаковий внесок обох елементів
3	Незначна перевага	Практика й роздуми дають легку перевагу одного елемента над іншим
5	Істотна перевага	Практика й роздуми дають сильну перевагу одного елемента над іншим
7	Значна перевага	Одному елементу надається настільки велика перевага, що він стає практично значущим
9	Дуже сильна перевага	Очевидна перевага одного елемента над іншим підтверджується найбільш сильно
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між сусідніми міркуваннями	Застосовують у компромісному випадку
Обернені величини приведених чисел: 1/2, 1/3, 1/4, 1/5, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9	Якщо при порівнянні одного елемента з іншим одержано одне з вказаних чисел, то при зворотному порівнянні – обернене значення	Використовують у випадках зворотного перевищення, коли порівнюваний елемент не перевищує, а поступається іншому

Експертами були автори наукових праць з проблем формування й управління конкурентоспроможністю ЗВО, керівники та викладачі вітчизняних вишів.

Розрахунок результатів здійснюється таким чином:

- 1) за кожним рядком обчислюється додаток оцінок парних величин;
- 2) з одержаних додатків витягується корінь n -го ступеня за числом досліджуваних чинників;
- 3) набуті значення підсумовуються, і розраховується відношення кожної компоненти до суми. Ці значення і є суб'єктивною оцінкою ступеня впливу кожного чинника.

На підставі проведених розрахунків можна скласти пріоритетний ряд чинників, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО [28]. Отже, до десяти найбільш важливих чинників зовнішнього середовища, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО, належать обсяг державного замовлення, престиж ЗВО, інфляційні процеси, політична ситуація в країні, інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг, рівень доходів населення, демографічна ситуація, темпи зростання ринку, конкуренція з боку іноземних ЗВО, ліцензування та акредитація (табл. 1.4).

Обсяг державного замовлення отримав найвищу оцінку в процесі ранжування з огляду на те, що надає вишам можливість залучити більшу кількість абітурієнтів, отримати відповідне фінансування, а отже, мати нагоду розвивати свою матеріально-технічну базу, підвищувати професійний рівень викладацького складу, запроваджувати інноваційні освітні технології, тим самим підвищуючи свою конкурентоспроможність. Факт надання держзамовлення свідчить про достатній рівень якості освітніх послуг, що надаються навчальним закладом, відповідність чисельності та кваліфікації викладачів, позитивний імідж ЗВО.

Престижність навчального закладу посідає другу позицію в рейтингу та свідчить про певну якість освітніх послуг, високу оцінку роботодавцями рівня підготовки випускників, достатній рівень затребуваності й успішності.

Таблиця 1.4

Ранжування зовнішніх чинників, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО

№ з/п	Чинники	Чинники																				Додаток за рядком, W	Значення $20\sqrt{W}$	Ступінь впливу чинника	РАНГ
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20				
1	Рівень доходів населення	1	7	8	4	0,13	0,25	4	0,33	5	7	0,14	7	0,33	6	7	5	7	0,33	6	4	1266356,217	2,019	0,066	6
2	Кон'юнктура ринку праці	0,14	1	0,25	3	0,11	0,17	5	0,25	0,2	6	0,13	7	0,25	0,2	0,25	0,2	0,33	0,25	0,33	0,17	3,10113E-08	0,421	0,014	16
3	Демографічна ситуація	0,13	4	1	5	0,14	0,5	5	0,2	6	7	0,17	8	0,5	7	6	5	8	5	6	4	1007596,8	1,996	0,065	7
4	Оцінка рівня підготовки випускників роботодавцями	0,25	0,33	0,2	1	0,13	0,17	5	0,33	3	6	0,14	6	0,25	3	4	5	6	0,33	0,5	0,2	0,027018946	0,835	0,027	11
5	Обсяг державного замовлення	8	9	7	8	1	6	7	4	5	8	3	7	4	8	8	6	7	5	6	5	9,17676E+14	5,599	0,182	1
6	Конкуренція з боку іноземних ЗВО	5	6	2	6	0,17	1	7	0,25	0,5	7	0,2	6	0,2	3	0,5	0,5	4	0,25	0,2	0,17	2,294082	1,042	0,034	9
7	Податкова політика держави	0,25	0,2	0,2	0,2	0,14	0,14	1	0,17	0,2	4	0,13	4	0,25	4	5	6	7	3	2	0,33	0,001152691	0,713	0,023	13
8	Інфляційні процеси	3	4	2	3	0,25	4	6	1	5	7	0,14	5	3	5	6	5	7	3	4	2	800150400	2,787	0,090	3
9	Форми конкурентної боротьби	0,2	5	0,17	0,33	0,2	2	5	0,2	1	5	0,13	4	0,25	2	3	0,5	4	0,25	0,33	0,17	0,002454824	0,740	0,024	12
10	НТП	0,14	0,17	0,14	0,17	0,13	0,14	0,25	0,14	0,2	1	0,17	0,2	0,17	0,2	0,25	0,33	0,5	0,17	0,2	0,14	1,63799E-14	0,205	0,007	20
11	Престиж ЗВО	7	8	6	7	0,33	5	8	7	8	8	1	7	5	7	8	7	8	7	7	7	5,23634E+14	5,444	0,177	2
12	Законодавча база	0,14	0,14	0,13	0,17	0,14	0,17	0,25	0,2	0,25	5	0,14	1	0,2	0,5	0,33	0,25	0,5	0,2	0,25	0,17	3,16283E-12	0,266	0,009	19
13	Політична ситуація в країні	3	4	2	4	0,25	5	4	0,33	4	6	0,2	5	1	3	4	4	5	3	6	3	49268736	2,425	0,079	4
14	Державна освітня політика	0,17	5	0,14	0,33	0,13	0,33	0,25	0,2	0,5	5	0,14	2	0,33	1	4	0,25	3	0,25	0,33	0,2	9,63175E-07	0,500	0,016	15
15	Доступність кредитного фінансування	0,14	4	0,17	0,25	0,13	2	0,2	0,17	0,33	4	0,13	3	0,25	0,25	1	0,2	3	0,17	0,2	0,14	1,93333E-08	0,411	0,013	17
16	Економічний розвиток регіону	0,2	5	0,2	0,2	0,17	2	0,17	0,2	2	3	0,14	4	0,25	4	5	1	6	0,25	0,33	0,17	0,000653704	0,693	0,022	14
17	Відносини з регіональною владою	0,14	3	0,13	0,17	0,14	0,25	0,14	0,14	0,25	2	0,13	2	0,2	0,33	0,33	0,17	1	0,2	0,25	0,14	2,14543E-11	0,293	0,010	18
18	Темпи зростання ринку	3	4	0,2	3	0,2	4	0,33	0,33	4	6	0,14	5	0,33	4	6	4	5	1	5	0,2	1669,224776	1,449	0,047	8
19	Ліцензування та акредитація	0,17	3	0,17	2	0,17	5	0,5	0,25	3	5	0,14	4	0,17	3	5	3	4	0,2	1	0,17	0,161011784	0,913	0,030	10
20	Інтереси споживачів освітніх послуг	0,25	6	0,25	5	0,2	6	3	0,5	6	7	0,14	6	0,33	5	7	6	7	5	6	1	1732825,71	2,051	0,067	5
		Σ																				30,803			

Інфляційні процеси посіли третє місце в рейтингу найбільш важливих у процесі формування конкурентоспроможності ЗВО чинників. Така оцінка, на наш погляд, пов'язана з тим, що інфляція зменшує можливості для коротко- і довгострокового розвитку навчального закладу, навіть за умов значної кількості студентів, державного замовлення на підготовку фахівців та позитивного іміджу ЗВО. Матеріально-технічна база потребує щорічного оновлення, рівень кваліфікації викладацького складу – щорічного підвищення, здійснення наукової роботи пов'язано з певними витратами на матеріали, відрядження, участь у роботі наукових конференцій, публікацію наукових робіт тощо. Саме тому знецінення вітчизняної грошової одиниці в змозі створити певні загрози для розвитку конкурентного потенціалу ЗВО.

Вплив політичної ситуації в країні на формування й розвиток конкурентоспроможності навчального закладу має опосередкований характер. Якщо в країні присутні прояви політичної кризи, то її наслідками завжди є економічна й соціальна нестабільність. А отже, суттєво знижується платоспроможний попит на освітні послуги, зростає безробіття та інфляція. Усі ці чинники негативно впливають на формування конкурентоспроможності ЗВО.

Інтереси й вимоги споживачів освітніх послуг безпосередньо впливають на діяльність закладів вищої освіти. Саме ці чинники формують попит на певні види освітніх послуг, що спонукає ЗВО відкривати нові спеціальності, запроваджувати нові форми навчання (електронне, мобільне, дистанційне), розробляти гнучкі навчальні плани, запроваджувати індивідуальні підходи до організації навчального процесу тощо. Урахування вимог споживачів створює для навчального закладу певні конкурентні переваги, що в змозі значно підвищити його конкурентоспроможність. З метою вивчення очікувань споживачів ЗВО необхідно здійснювати періодичний моніторинг контактних аудиторій.

Рівень доходів населення, на нашу думку, є визначним чинником зовнішнього середовища будь-якого навчального закладу й особливо ЗВО приватної форми власності. Чим вищий рівень доходів, тим більшою є

платоспроможність населення, і тим більшим може бути попит на освітні послуги. За умов достатнього рівня доходів старші члени родини можуть здобути другу вищу освіту, навчатися на курсах підвищення кваліфікації тощо. Тобто зростання ринку можливе завдяки реалізації принципу «навчання протягом усього життя», навіть за умов несприятливої демографічної ситуації в країні.

Демографічна ситуація є несприятливою для ЗВО, якщо щорічно зменшується чисельність випускників середніх навчальних закладів, які бажають продовжити навчання й здобути вищу освіту. Здебільшого така ситуація зумовлена низьким рівнем народжуваності, однак останніми роками інтенсивність міграційних процесів значно впливає на її погіршення. Конкуренція з боку іноземних ЗВО щорічно посилюється. При цьому основним мотивом обрання абітурієнтом іноземного ЗВО є можливість більш вдалого працевлаштування як в Україні, так і за кордоном.

Процедури ліцензування й акредитації формують асортиментний портфель ЗВО, тобто перелік спеціальностей, за якими може здійснюватися підготовка фахівців. При цьому ЗВО повинен відповідати певним стандартам вищої освіти, а також державним вимогам щодо матеріально-технічного, кадрового та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Чим ширшим є перелік спеціальностей, тим вищий рівень конкурентоспроможності має навчальний заклад. Тобто відмова від акредитації спеціальностей може стати суттєвою перешкодою у формуванні конкурентного потенціалу ЗВО.

1.2. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти

В умовах високої міжнародної конкуренції на ринку освітніх послуг, що, зокрема, спричиняє міграцію потенційних студентів та викладачів закладів

вищої медичної освіти (далі – ЗВМО), реалізація стратегічних цілей національної вищої медичної освіти можлива шляхом адекватної оцінки освітнього конкурентного середовища ЗВМО, а також їх конкурентоспроможності. Залучення вищої системи освіти України у Болонський освітній процес з 19.05.2005 загостило проблему конкурентоспроможності національних закладів вищої освіти на ринку освітніх послуг. Українські ЗВО стали функціонувати в динамічному конкурентному середовищі, де запит формує ринок і споживач послуг, а не лише держава. Водночас держава також вступає в конкурентну боротьбу з приватними ЗВО.

Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, зокрема через процеси глобалізації, спонукає сьогодні ЗВМО до впровадження принципів і підходів ринкової орієнтації в свою діяльність. Університети вже не є лише «спокійним місцем для викладання та наукової роботи, ...як у минулі століття. Це великий, складний, вимогливий, конкурентоспроможний бізнес, що вимагає великих поточних інвестицій» [6, с. 5]. Наслідком посилення конкуренції й переведення її на глобальний рівень є необхідність, зокрема для ЗВМО, запроваджувати окремі підходи до формування їх конкурентоспроможності ринково орієнтованого управління та системи партнерських відносин.

Дослідження діяльності закладів вищої освіти, зокрема у сфері медичної освіти, і забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг стало тематикою праць багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: В. Андрущенко, Е. Безгласна, К. Воробйова, О. Гаращук, Г. Горєлова, О. Гуцалюк, В. Казаков, К. Корсак, К. Кравченко, В. Кремень, І. Лошенко, Д. Майсаков, А. Наволокіна, Н. Пащенко, Л. Прус, Н. Різник, І. Романова, В. Сафонова та ін.

Для України дослідження проблем конкурентоспроможності у сфері вищої медичної освіти, а саме її детермінант та факторів, що впливають на конкурентні позиції університетів, стають усе більш актуальними, зокрема

Необхідність реформування медичної освіти пов'язана з прагненням не лише поліпшення якості життя населення, а й інтегрування в європейський

економічний та освітній простір. Тому, по-перше, система української медичної освіти має відповідати сучасним потребам галузі охорони здоров'я у висококваліфікованих кадрах; по-друге, бути конкурентоспроможною як на національному, так і в європейському соціально-економічному та освітньому просторі.

Реформа медичної освіти стала одним з 25 запропонованих кроків на шляху до побудови системи охорони здоров'я в Україні європейської якості, закріплених Постановою Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему “Про реформу охорони здоров'я України”» від 21.04.2016 № 1338-VIII [38]. Серед низки рекомендованих Урядом заходів – доручити МОЗ спільно з Міністерством освіти і науки України розробити стратегію реформування системи медичної освіти, передбачивши приведення у відповідність з європейською практикою програм до- і післядипломної підготовки лікарів, ланки системи безперервного професійного розвитку медичних працівників, програм підготовки медичних сестер, програм підготовки менеджерів у системі охорони здоров'я.

Концепція забезпечення конкурентоспроможності виходить з необхідності прискореного задоволення вимог ринку, насичення його товарами першочергового або підвищеного попиту, створення умов для гідного виходу на зовнішній ринок і виживання підприємства в умовах жорсткої конкуренції [46]. Варто зауважити, що на рівні медичної освіти та закладів вищої освіти цієї галузі зміст конкурентоспроможності має специфічний характер через складну систему соціально-економічних відносин у вищому медичному навчальному закладі. У ринкових умовах, незважаючи на форму власності ЗВМО, відносини складаються між споживачем-замовником освітніх послуг та продавцем, де метою *споживача* є здобуття якісної освіти, яка вимірюється затребуваними на ринку праці знаннями та вміннями, а метою *продавця* – одержання прибутку від надання освітніх послуг і формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина й висококваліфікованого

спеціаліста в галузі медицини й охорони здоров'я. При цьому головною метою закладу має бути якість освіти та її відповідність вимогам ринку праці, а не одержання прибутку.

Так, стосовно застосування терміна «конкурентоспроможність» щодо складних соціально-економічних систем можна стверджувати, що суперечності в сутнісному наповненні цього поняття пов'язані з визначенням причин і змісту конкуренції [32, с. 162]. Конкуренція в широкому розумінні – це суперництво в будь-якій сфері діяльності між окремими юридичними чи фізичними особами (конкурентами), які зацікавлені в досягненні однакової мети переваги над своїми суперниками (конкурентами). Отже, формування конкурентних переваг та оцінка ключових факторів успіху є основою для формування конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної системи, зокрема закладу вищої освіти.

У сучасних теоріях відсутнє цілісне бачення процесів, на яких ґрунтується забезпечення конкурентоспроможності [32, с. 160]. Конкурентоспроможність є основою ефективного розвитку економіки. Саме вона є вираженням і головним елементом конкуренції, що, у свою чергу, надає змогу економіці рухатися вперед, відкидати все зайве та залишати найефективніше. Економічна конкуренція, а з нею й конкурентоспроможність, знаходить своє яскраве відображення в обох суб'єктах економічних відносин – виробниках і споживачах. Виходячи із цього, досліджувати природу конкурентоспроможності та факторів, що її забезпечують, необхідно в двох аспектах [21]. Через різні підходи до розуміння економічної сутності конкурентоспроможності виникає неоднозначність і варіативність критеріїв оцінювання, а також громіздкість і невпорядкованість бази показників її вимірювання. Як економічна категорія критерії оцінювання (чи вимірювання) залежать від факторів, які визначають внутрішні та зовнішні конкурентні переваги соціально-економічної системи. Підкреслимо, що соціально-економічну систему розуміють як є «сукупність об'єктів, що називаються елементами, які взаємопов'язані, взаємодіють між собою і утворюють єдине

ціле, що набуває властивостей, які не притаманні елементам», а також варто її розглядати як «сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованих на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до мети суспільства» [25; 17]. Системний підхід передбачає вивчення будь-яких явищ, процесів і проблем як системи, тобто в сукупності її елементів, зв'язків і відносин між ними. Оскільки системність є засобом і формою виразу якісної та кількісної складності досліджуваного об'єкта, її доцільно застосовувати як методичний підхід до формування конкурентоспроможності ЗВМО.

Вищі медичні навчальні заклади, які надають освітні послуги та здійснюють науково-дослідну діяльність на ринку освітніх послуг національної економіки України, можна розглядати як соціально-економічні системи відповідно до вищенаведених визначень. Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [36].

Підкреслимо, що в результаті діяльності ЗВМО (на виході системи) споживаються освітня послуга на ринку освітніх послуг та кваліфікація на ринку праці (рис. 1.1).

На нашу думку, конкурентоспроможність – це сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта господарювання, які в системному поєднанні надають змогу вести ефективну діяльність і створювати продукт (послугу), який би користувався попитом у споживачів.

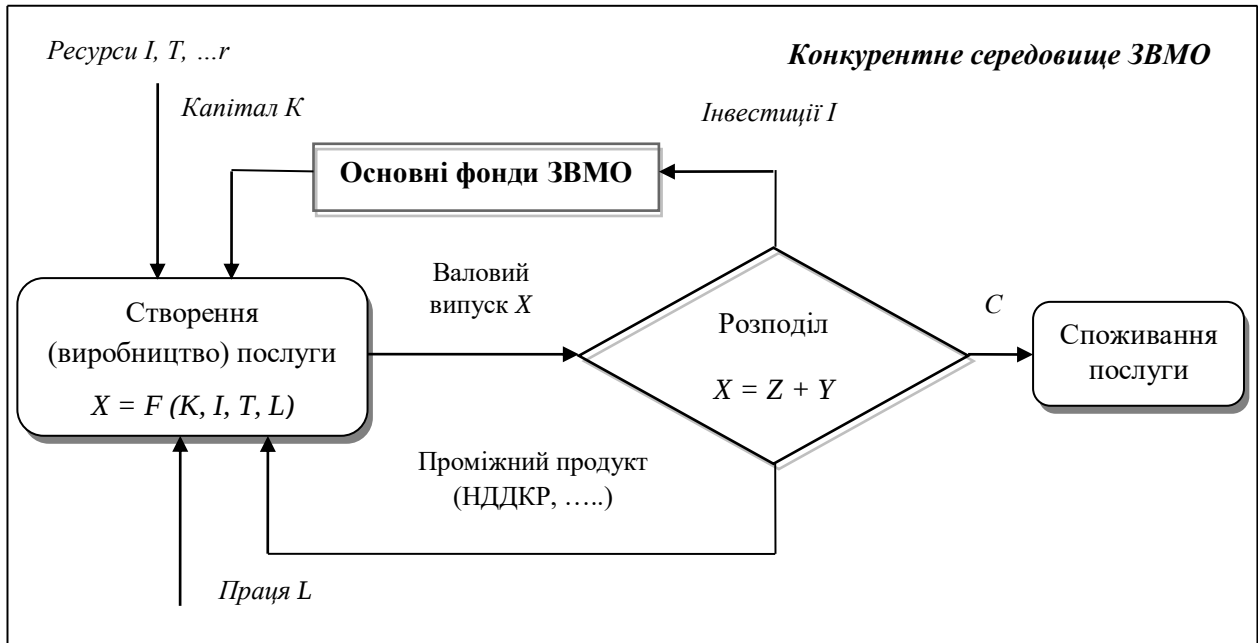

Рис. 1.1. Система діяльності ЗМО зі створення споживчої вартості освітньої послуги

Відповідно до системного підходу конкурентоспроможність у загальному вигляді щодо будь-якої соціально-економічної системи доцільно характеризувати за такими ознаками (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Ознаки (прояви) конкурентоспроможності
соціально-економічної системи

Ознака	Зміст прояву
Боротьба й суперництво	Відображає змагальний характер відносин; виникає між системами споріднених видів чи одного виду (відіграють однакову функцію в надсистемі), для яких характерна самостійність у прийнятті рішень
Відмінність/схожість	Характеризує порівняльну ефективність здійснення ринкового обміну системами, що передбачає ситуаційність визначення партнера, умов обміну та взаємовигідність
Обмеженість	Посилюється в умовах обмеженості ресурсів, доступних для систем
Суб'єктність	Оцінюється щодо суб'єкта відносин – соціально-економічної системи, а не продукту її діяльності

У контексті вимірювання конкурентоспроможності соціально-економічної системи, зокрема медичного закладу вищої освіти, конкуренцію

формулюють [32] як відносини між економічними системами зі спорідненими потребами, що виникають у процесі здійснення ними ринкового обміну в умовах обмеженості ресурсів; об'єкт конкуренції – як продукт обміну як уречевлений зміст конкурентних відносин; конкурентоспроможність – як спроможність економічної системи до виживання та розвитку порівняно з аналогами через здійснення ситуативних обмінних операцій в умовах обмеженості ресурсів.

Оскільки конкурентоспроможність виявляється в досягненні соціально-економічною системою конкурентних переваг під час суперництва, то при формуванні конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної варто дотримуватися таких основних принципів (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Принципи формування конкурентоспроможності

Принцип	Зміст
Готовність до змін	Здатність відчувати та використати нову основу для конкуренції або знайти нові й більш ефективні засоби для ведення конкуренції по-старому
Створення вартості	Забезпечення створення вартості в загальному ланцюгу вартості від організації, постачальників, посередників та споживачів
Безперервного оновлення	Здатність до технологічного оновлення й слідування за суперником в інноваціях
Тривалості	Здатність системи до подовження життєвого циклу та відтворення конкурентної переваги і її здатності зберігати довгочасну дію (створення бренду, іміджу)

Підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності ЗВМО) подано на рис. 1.2. Відповідно до підходу на основі аналізу вимог і запитів споживачів освітніх послуг, аналізу ринку праці та аналізу ринку освітніх послуг формуються вимоги до освітньої послуги [27]. Застосування системного підходу до оцінювання за групою параметрів (показників), порівнюючи з обраним еталоном (ЗВМО), надає змогу оцінити привабливість конкретного медичного закладу вищої освіти.

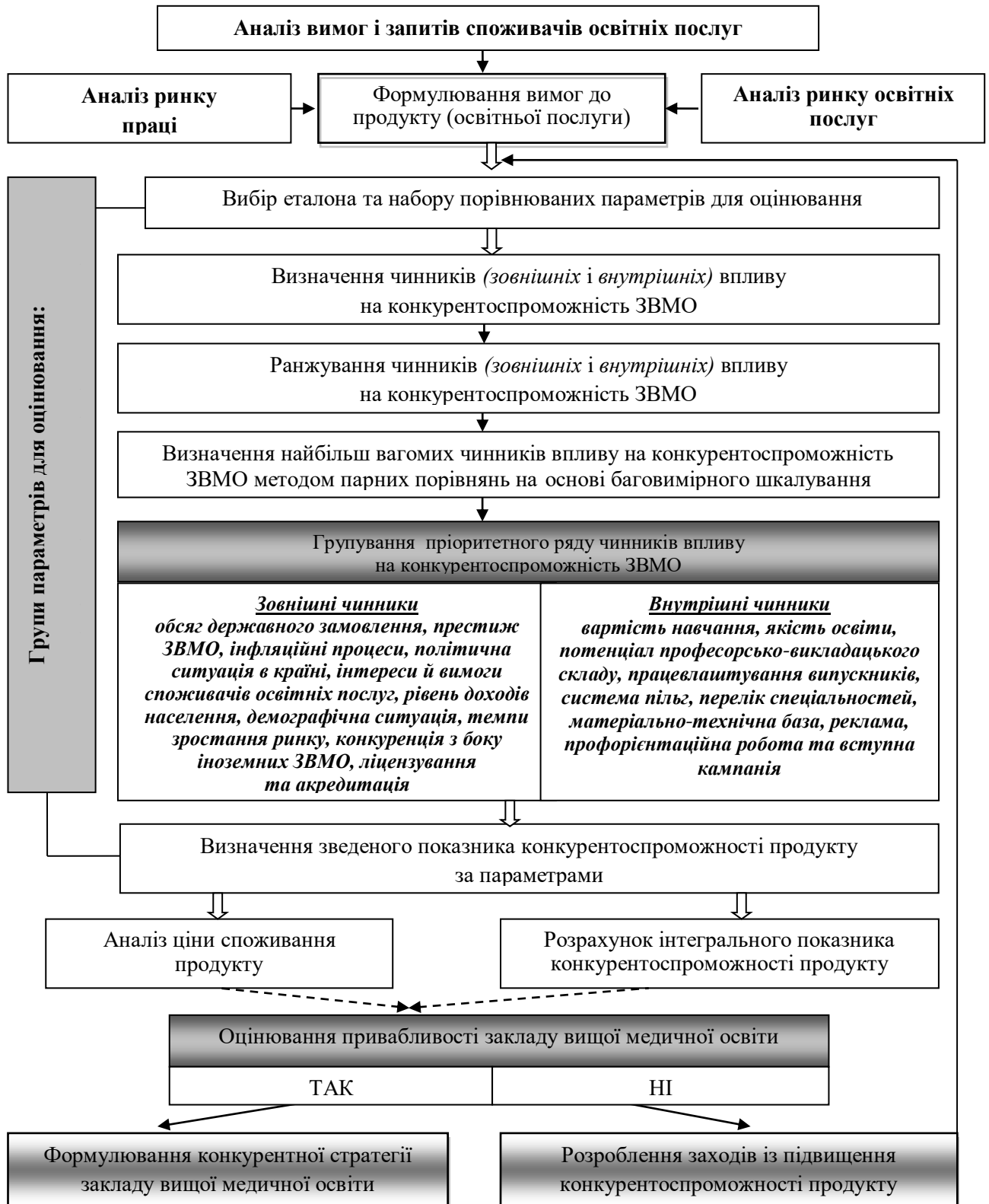

Рис. 1.2. Підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності ЗВМО)

На основі встановленого рівня привабливості визначають конкурентну стратегію вищого медичного навчального закладу або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту.

Основні принципи формування конкурентоспроможності враховують при визначенні показника конкурентоспроможності продукту – товару чи послуги. У загальному вигляді показник конкурентоспроможності (C) визначають як відношення корисного ефекту (E) до сумарних витрат, які пов'язані з витратами на придбання й експлуатацію товару (або створення та забезпечення надання послуги) – ціною споживання (P):

$$C = \frac{E}{P} \rightarrow \max. \quad (1.1)$$

Показник відображає, що чим більше співвідношення, тим вища конкурентоспроможність продукту. Однак, дати адекватну оцінку, чи відповідає створений продукт запитам ринку та умовам конкурентного середовища, можна лише на підставі порівняльного аналізу сукупних характеристик продукту з продуктами конкурентів за рівнем задоволення конкретних потреб споживача і за ціною споживання.

Для того, щоб дати об'єктивну та адекватну оцінку конкурентоспроможності продукту, визначають набір порівняльних параметрів продукту (товару чи послуги). Ці параметри характеризують споживчі властивості. Виділяють «жорсткі» та «м'які» споживчі параметри, які й формують корисний ефект (E).

1. «Жорсткі» параметри характеризують найважливіші функції та основні властивості продукту, їх відповідність нормативам та стандартам якості.

2. «М'які» параметри характеризують індивідуальні властивості продукту: для товару – це естетичні властивості (колір, дизайн тощо), для послуги – це форми і способи надання послуги (сервіс, унікальність тощо).

Після систематизації споживчих параметрів визначають оптимальний їх набір та встановлюють їх ієрархію відповідно до рівня найбільшої значущості для споживача. На цій основі розраховують інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (IC_p). Розрахунок інтегрального показника ґрунтується на порівнянні його з параметрами існуючого на ринку. При цьому відносний інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (IC_p) у відношенні до зразка (IC_p^0) має бути більший за 1.

Після визначення рівня конкурентоспроможності продукту як головного результату діяльності оцінюють рівень конкурентоспроможності організації. Показник конкурентоспроможності ЗВМО відображає, як реалізується потенціал наданих освітніх послуг при ефективному управлінні:

$$IC = IC_p \times M_i, \quad (1.2)$$

де IC_p – інтегральний показник конкурентоспроможності продукту (послуги);

M_i – рівень управління ЗВМО, який визначається швидкістю реагування на зміни попиту на ринку.

При цьому управління ЗВМО також враховує щільність зв'язків між державою та бізнесом у межах формування партнерських відносин.

Отже, конкурентоспроможність закладу вищої освіти можна розуміти як здатність задовольнити потреби споживачів, забезпечуючи суспільну користь, створюючи довгостроковий нематеріальний продукт (послугу) і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг і праці. Для забезпечення своєї конкурентоспроможності ЗВО повинен мати переваги над своїми конкурентами.

1.3. Партнерство як форма економічної взаємодії на ринку освітніх послуг

В умовах реформування системи вищої освіти в Україні, яка прагне таким чином наблизитися до європейського рівня соціального та людського розвитку, виникає необхідність перегляду підходів і методів діяльності суб'єктів ринку освітніх послуг. Тому варто приділити увагу не лише дії економічних законів ринку, а й потребам суспільства. Вагому роль у цьому контексті відіграють держава, соціально відповідальний бізнес і громада, яка представляє публічний сектор національної економіки.

Сьогодні на ринку освітніх послуг конкурентна боротьба набуває специфічного характеру, оскільки місією закладів вищої освіти будь-якої форми власності є формування здорового, соціально відповідального, етично й морально розвинутого, інтелектуально здібного, креативного та стійкого до змін середовища освіченого громадянина, який у подальшому за допомогою своїх знань, умінь та здібностей спроможний створити якісне та корисне благо. Тому класичне суперництво на ринку освітніх послуг значно «програє» здоровій добровільній економічній взаємодії між учасниками цього суперництва. Варто в цьому контексті сконцентрувати ринкові зусилля на формуванні та розвитку довгострокових партнерських відносинах як формі такої взаємодії.

Проблеми партнерських відносин як економічної категорії в умовах конкуренції досліджували такі провідні вчені, як: Н. Бутенко, В. Геєць, О. Гребешкова, В. Заруба, О. Каніщенко, Є. Крикавський, Л. Мороз, М. Портер, Д. Райко, Т. Решетілова, І. Решетнікова, А. Старостіна, О. Телєтов, А. Федорченко, Н. Чухрай Л. Шинкарук та ін.

Глобалізація світових ринків, нестабільність ринкового середовища, зміни умов діяльності підприємств, побудова нових політико-економічних систем, «розмивання» національних кордонів і зростання впливу транснаціональних організацій змушує Україну відшукувати нову економічну

модель розвитку. Тому одним з найголовніших завдань, яке постало сьогодні перед нашою державою, є розбудова конкурентоспроможної національної економіки, для якої характерні ринковий динамізм, сучасний технологічний та організаційно-управлінський рівень, структурна збалансованість і добробут населення. Аналізуючи «вектори руху» Стратегії розвитку «Україна – 2020» [37] у контексті глобалізаційних процесів, важливо взяти до уваги основні напрями інтеграції країни до глобального світогосподарського середовища та пріоритети внутрішньої реорганізації структури економіки й економічних інститутів відповідно до вимог постіндустріалізації та глобалізації світогосподарського середовища [12, с. 37].

У цьому розумінні вища освіта та ринок освітніх послуг у ЗВО стоять на щаблі реформ «вектора відповідальності», хоча згідно з декларованою метою стратегії – «впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі», ця галузь національного господарства має реформуватися у всіх зазначених у Стратегії векторах відповідно до їх цілей. Це дасть можливість досягти сталого рівня розвитку держави і її економіки, наблизить її до нових імперативів розвитку країни близьких до провідних країн Європейського Союзу, зокрема інтелектуального та всеосяжного розвитку. Такий стратегічний орієнтир розвитку вищої освіти водночас є причиною й наслідком міжнародної конкурентоспроможності країни в глобальному середовищі взагалі, а не лише в глобалізованому освітньому просторі. За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність [4] Всесвітнього економічного форуму, Україна посідає 81-шу позицію (серед 137 країн), де за рівнем розвитку вищої освіти має 35-ту позицію після Росії (32-ге місце), Тринідад і Тобаго (33-тє місце) й Португалії (34-те місце).

Очевидно, що в таких умовах ключовим сектором забезпечення національної конкурентоспроможності стане вища освіта, що передбачає створення національної мережі закладів підготовки та перепідготовки фахівців відповідно до потреб і правил ринку. На державному рівні має бути сформульована стратегія розвитку освіти, що ґрунтується на принципах

розвитку та самореалізації творчої особистості, розвитку креативних здібностей людини, постійній спрямованості освіти на потреби інноваційної економіки, забезпечення безперервного навчання, інтеграції науки, освіти й виробництва [18, с. 38].

Підкреслимо, що заклади вищої освіти сьогодні є повноцінними й рівноправними суб'єктами національного господарства та активними акторами на ринку послуг (освітніх, технічних, технологічних, інтелектуальних тощо), тому на них поширюються правила поведінки на ринку, а також стають частиною системи кон'юнктури ринку, де конкуренція та економічна взаємодія заради результату у формі прибутку є визначальними.

Отже, варто зауважити, що національне господарство як сукупність економічних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, які функціонують на національному та міжнародному рівнях, потребує коригування стратегії діяльності суб'єктів підприємницької діяльності щодо взаємоузгодження їх суперечливих економічних інтересів. У контексті посилення конкурентоспроможності національної економіки Н. Бутенко [12, с. 37] підкреслює таке.

По-перше, конкурентоспроможність суб'єктів національної економіки є природним результатом прояву глибинних властивостей ринкового господарства, розвитку його суперечностей, і нове полягає не в застосуванні інноваційних форм та методів економічних процесів як таких, а в монополізації ринку одними суб'єктами за рахунок інших, отриманні певним підприємством додаткової ренти за рахунок інших підприємств, що призводить до посилення нерівностей в економіці, загострення суперечностей.

По-друге, потрібно виокремлювати два аспекти конкурентоспроможності національної економіки — власне партнерство як процес усунення суперечностей у діяльності господарюючих суб'єктів на основі взаємоузгодження інтересів і соціально-економічну форму партнерства, в якій воно виступає, відображаючи природу відносин, що об'єднують бізнес, державу та суспільство.

У цьому контексті одним з ефективних інструментів підвищення конкурентоспроможності національної економіки є партнерські відносини, які означають не лише новий кількісний вимір міри інтенсивності взаємозв'язків окремих країн та їх економік, а переважно нову якість таких зв'язків, коли формується фактично новий, глобальний (не тотожний простій сумі ефектів діяльності господарських суб'єктів національних економік) рівень загальнонаціональних відносин та взаємозалежностей [12].

Партнерські відносини можна розглядати як економічну категорію розвитку ринкових відносин між суб'єктами (акторами), які завдяки власним конкурентним перевагам та використанню конкурентних переваг інших акторів ринку здатні продукувати економічний і соціальний результат. Партнерські відносини загалом є об'єктом дослідження у сфері підприємницької діяльності, зокрема відносин між підприємствами. Так, вчені Д. Ламберт та Дж. Стік тлумачать партнерство як «спеціально побудовані взаємовідносини в бізнесі, основу яких становлять взаємна довіра, відкритість, загальний ризик і загальна винагорода, що приводить до більш високих результатів у бізнесі, ніж у випадку без утворення партнерства» [5]. Варто підкреслити, що цілями формування партнерських відносин, на думку вчених [13], є підтримка довгострокових зв'язків, що ґрунтуються на чітко узгоджених цілях, спрямованих на досягнення певного рівня діяльності (виробництва або інших форм господарської діяльності); отримання обопільної економічної вигоди сторонами співпраці – споживачем та постачальником.

У контексті розвитку партнерських відносин у сфері нашого предмета дослідження (ринку освітніх послуг) доцільно зауважити, що суб'єктами партнерства в ринкових процесах є не лише продавець і покупець освітніх послуг, а також конкуренти, комерційні та громадські організації й держава.

Аналіз теоретичних підходів [13] до визначення змісту партнерства показує, що його доцільно розглядати як форму «економічної взаємодії», однак не ототожнювати з нею, оскільки партнерство має на меті довгострокову співпрацю з формуванням тісніших зв'язків та спільної відповідальності на всіх

рівнях діяльності сторін. Зокрема, взаємодію розглядають як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також узгоджена дія між ними» [11].

Результатом реалізації переваги від участі у партнерських відносинах можуть бути обмін кваліфікованими кадрами, створення тісних професійних зв'язків і поява взаємної довіри між інститутами, зближення освіти, науки, бізнесу й держави. Найвищої результативності такої інтеграції відносин можна досягти завдяки використанню синергетичного ефекту [30].

На рівні вищої освіти варто говорити про те, що партнерство спроможне дати нову якість наданих освітніх та інших супутніх послуг, які є галузевими компонентами інших сфер економіки України та науково-технологічного прогресу, інтенсифікацію інноваційних процесів, інтернаціоналізації капіталу в галузі освіти, формування зовнішніх ринків освітніх послуг тощо. А в умовах інтенсифікації внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку освітніх послуг конкуренція як власне одноосібна боротьба за виживання класичними методами втрачає свою актуальність.

Сьогодні доцільним стає перехід від використання суто конкурентних стратегій та стратегій кооперації на рівні співпраці й поєднання конкурентних переваг заради отримання взаємної довгострокової вигоди, синергетичного ефекту. На ринку освітніх послуг також сформувалися об'єктивні передумови переходу від суто конкурентної боротьби та різновекторної мотивації суб'єктів ринку освітніх, заснованої на отриманні короткострокової вигоди від надання чи отримання освітніх послуг, до партнерства як форми економічної взаємодії всіх акторів ринку освітніх послуг

Виявлено, що спонукальним мотивом переходу на партнерські відносини як форми економічної взаємодії суб'єктів ринку є отримання довгострокового прибутку та тісної співпраці на основі довіри та спільної відповідальності сторонами відносин. На ринку освітніх послуг виявлено, що об'єктивними передумовами переходу від конкурентної боротьби до партнерства є спільні цілі та середовище діяльності (регіон); значні витрати на конкурентну боротьбу; дисбаланс фінансових надходжень через різні форми навчання

(контрактна/бюджетна); швидкісний лаг розвитку теорій та впровадження інновацій; стримування міграції робочої сили та інтелектуального капіталу.

Встановлено, що переорієнтація на партнерські відносини в ринкових умовах надання, замовлення та користування освітніми послугами може забезпечити економічний успіх, подальший науково-технічний розвиток та підвищити національну конкурентоспроможність у глобальному бізнес-середовищі. Кошти та інші виявлені економічні результати від використання конкурентних переваг партнерства «університет-бізнес-держава», отримані від довгострокових партнерських відносин, можуть бути реінвестованими у поліпшення і вдосконалення всіх напрямів роботи ЗВО.

Одним із стратегічних завдань сучасної вищої школи як учасника ринкових відносин є підтримка постійного зв'язку вироблених ЗВО нових знань, науки, техніки, технологій з місцевим (регіональним і національним) співтовариством, бізнесом, державними інституціями, економікою регіону та країни, а також із світовим розвитком науково-технічного прогресу.

Для подальшого розвитку партнерських відносин на ринку освітніх послуг вищої школи доцільно сформулювати підходи та механізми використання державно-приватного та публічно-приватного партнерства, а також розробити модель партнерства акторів ринку освітніх послуг на основі спіралі взаємодії. Це дасть можливість підвищити загальний рівень конкурентоспроможності України.

Висновки до розділу 1

1. Розвинуто трактування сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із

суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

2. Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх і зовнішніх чинників за методом парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості визначають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

3. Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» завдяки функціонуванню національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти, бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що надає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Оцінка конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів у контексті економічної взаємодії

Відповідно до проекту Стратегії розвитку медичної освіти в Україні, яка передбачає «побудову якісної системи медичної освіти ... для забезпечення сфери охорони здоров'я медичними працівниками з високим рівнем підготовки» [49], питання методичного забезпечення процесу оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти набувають певної актуальності. У зазначеній Стратегії одним з напрямів розв'язання проблем галузі визначено інтернаціоналізацію медичної освіти, що передбачає активізацію міжнародної діяльності ЗВМО, забезпечення академічної мобільності студентів, залучення до співпраці іноземних викладачів. Якісні характеристики цих процесів залежать від конкурентної позиції певного навчального медичного закладу й одночасно впливають на його конкурентоспроможність.

Проблеми та напрями формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти є об'єктом наукових пошуків багатьох вітчизняних і іноземних науковців. При цьому більшість з них приділяє увагу перевагам, недолікам та перспективам подальшого розвитку технологій ранжування навчальних закладів, серед яких О. Прядко, І. Тарасов, О. Шуригін [50], О. Хижняк [59], К. Хорощак [60], К. Чернобай [61] та ін. Досвід упровадження рейтингового оцінювання результатів діяльності викладачів та окремих підрозділів навчальних закладів висвітлено в публікаціях Т. Бойчука, І. Геруша, Є. Ткач, В. Ходорковського [10; 11]. Питання підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти та освітніх послуг розглянуто в наукових працях Я. Горинь, О. Сенишин [16; 17], Н. Константюк [25] та ін. Системний підхід до оцінювання

конкурентоспроможності медичного ЗВО на основі аналізу впливу зовнішніх і внутрішніх чинників висвітлено в публікації російських учених І. Артюхова, А. Шульміна, І. Аверченка, Є. Козлова [9]. Однак наразі існує потреба в розробці комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої медичної освіти, яка містила б індикатори оцінювання конкурентної позиції ЗВО як на національному, так і на міжнародному рівні на основі досягнень окремих викладачів, кафедр та факультетів.

Під конкурентоспроможністю закладів вищої освіти потрібно розуміти їхню здатність успішно продавати освітні послуги та результати науково-дослідних робіт і, таким чином, залучати кошти іноземних та вітчизняних студентів, замовників НДДКР, покупців патентів, надавачів грантів, а також кошти державного фінансування у вигляді державного замовлення на підготовку фахівців у певній галузі знань. Без достатнього фінансування діяльності навчального закладу, зважаючи на швидкість технологічних змін і постійне зростання вимог до якості освітніх послуг, його розвиток наразі стає неможливим. Одним з підходів до оцінювання конкурентоспроможності ЗВО є складання міжнародних, національних і регіональних рейтингів.

Історія міжнародних рейтингів освітніх установ налічує понад 150 років. У 1863 р. Карел Коржистка (Karel František Edvard Rytíř Kořistka) – геодезист, географ та інженер – опублікував працю «Вище політехнічне навчання в Німеччині, Швейцарії, Франції, Бельгії та Англії», у якій була реалізована одна з перших спроб складання рейтингу закладів вищої освіти [3]. Наприкінці ХХ ст. все більше країн і організацій стало залучатися до цього процесу. Національні, регіональні й міжнародні рейтинги складають сьогодні в США, Великій Британії, Канаді, Польщі, Німеччині, Франції, Україні, низці країн Азії.

Найбільш авторитетними на сьогодні є такі глобальні рейтинги: Всесвітній рейтинг університетів (World Universities Rankings), Рейтинг найкращих університетів світу (QS World University Rankings), Академічний рейтинг університетів світу (Academic Ranking World Universities), Best Global

Universities Rankings та Ranking Web or Webometrics, основні характеристики яких наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристики провідних міжнародних рейтингів закладів вищої освіти

Назва рейтингу	Укладачі (країна)	Опис, основна мета	Тематичні групи	Показники оцінювання, вагові коефіцієнти
1	2	3	4	5
The World University Rankings	Британське видавництво Times Higher Education (THE)	Надає докладну інформацію щодо продуктивності університетської діяльності за всіма основними напрямками, а також надає змогу порівнювати заклади вищої освіти з іншими установами за регіонами, предметами та іншими ключовими критеріями	1. Науки про життя (<i>Life sciences</i>). 2. Клінічна, доклінічна медицина та охорона здоров'я (<i>Clinical, pre-clinical & health</i>). 3. Фізичні науки (<i>Physical sciences</i>) 4. Психологія (<i>Psychology</i>). 5. Інженерні науки та технології (<i>Engineering & technology</i>). 6. Комп'ютерні науки (<i>Computer Science</i>). 7. Правознавство (<i>Law</i>). 8. Мистецтво та гуманітарні науки (<i>Arts & humanities</i>). 9. Бізнес та економіка (<i>Business & Economics</i>). 10. Соціальні науки (<i>Social sciences</i>). 11. Освіта (<i>Education</i>)	Навчання (Teaching) – 30%, дослідження (Research) – 30%, цитування (Citations) – 30%, міжнародна спрямованість (International outlook) – 7,5%, доходи від досліджень для промисловості (Industry income) – 2,5%
Academic Ranking of World Universities	Центр університетів світового рівня (CWCU), Вища школа освіти (до того Інститут вищої освіти) Шанхайського університету Цзяо Тонг, Китай	Рейтинг оцінює наукову й академічну діяльність закладів вищої освіти з метою зменшення впливу особливостей національних систем освіти на підсумкову оцінку. У дослідженні беруть участь понад 1200 ЗВО і лише 500 потрапляють до списку найкращих університетів світу	1. Природничі науки і математика (SCI), зокрема математика, фізика, хімія, метеорологія, науки про Землю, планетарні науки. 2. Техніка/технологія та інформатика (ENG), зокрема механізми, електричні науки, загальнобудівельна наука, хімічна промисловість, наука про матеріали, інформатика тощо. 3. Життя та сільськогосподарські науки (LIFE), зокрема біологія, біомедицина, агрономія й наука про навколишнє середовище. 4. Клінічна медицина та фармація (MED), зокрема клінічна медицина, стоматологія, наука догляду за хворими, суспільна охорона здоров'я, ветеринарія, фармакологія тощо. 5. Соціальні науки (SOC), зокрема економіка, соціологія, політологія, правознавство, освіта, управління тощо	Випускники – лауреати Нобелівської або Філдсівської премії – 10%, співробітники-лауреати Нобелівської або Філдсовської премії – 20%, частота цитування дослідників у 21 категорії – 20%, статті, опубліковані в журналах Nature або Science – 20%, індекси цитування для природничих і гуманітарних наук Інституту наукової інформації, Science Citation Index і Social Sciences Citation Index, а також індекси провідних журналів Arts and Humanities Citation Index – 20%, сукупний результат попередніх показників по відношенню до чисельності персоналу ЗВО – 10%

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
QS World University Rankings	Британська консалтингова компанія Quacquarelli Symonds (QS)	Комбінування статистичного аналізу діяльності навчальних закладів, аудійованих даних, даних глобального експертного опитування представників міжнародної академічної спільноти і роботодавців. Оцінюють понад 2500 навчальних закладів світу, з яких 500 потрапляють до рейтингу	1. Природничі науки. 2. Соціальні науки. 3. Гуманітарні науки та мистецтво. 4. Науки про життя. 5. Інженерні науки та технології	Репутація в академічному середовищі – 40%, цитування наукових публікацій представників університету – 20%, співвідношення кількості викладачів і студентів – 20%, ставлення роботодавців до випускників – 10%, відносна чисельність іноземних викладачів і студентів – по 5%
Best Global Universities Rankings	U.S. News & World Report – американський журнал новин, м. Вашингтон	Рейтинг побудований на основі 13 показників, які вимірюють результати наукових досліджень освітніх закладів та їх глобальну й регіональну репутацію	1. Сільськогосподарські науки. 2. Біологія і біохімія. 3. Хімія. 4. Клінічна медицина. 5. Навколишнє середовище /екологія. 6. Науки про землю. 7. Імунологія. 8. Матеріалознавство. 9. Мікробіологія. 10. Молекулярна біологія і генетика	Глобальна науково-дослідна репутація – 12,5%, регіональна науково-дослідна репутація – 12,5%, кількість публікацій – 10%, кількість книг – 2,5%, конференцій – 2,5%, нормований рівень цитування – 10%, усього цитувань – 7,5%, кількість публікацій, що входять до 10% найбільш цитованих, – 12,5%
Best Global Universities Rankings	U.S. News & World Report – американський журнал новин, м. Вашингтон	Абітурієнти можуть використовувати ці рейтинги для вивчення варіантів здобуття вищої освіти, що існують за межами їх власних країн, і для порівняння ключових аспектів дослідницьких місій шкіл	1. Неврологія і поведінкові науки. 2. Фармакологія і токсикологія. 3. Фізика. 4. Ботаніка і зоологія. 5. Психіатрія / психологія. 6. Науки про космос. 7. Інформатика. 8. Економіка і бізнес. 9. Математика. 10. Інженерні науки. 11. Соціальні (суспільні) науки і науки, пов'язані з охороною здоров'я. 12. Мистецтво і гуманітарні науки	частка публікацій, що входять до 10% найбільш цитованих, – 10%, міжнародна співпраця в публікаціях – 5%, кількість високо цитованих публікацій за 10-річний період – 5%, відношення числа високо цитованих публікацій до загальної кількості публікацій університету – 5%, частка публікацій з іноземними співавторами – 5%
Ranking Web or Webometrics	Cybermetrics Lab (Іспанська національна дослідницька рада, CSIC)	Навчальні заклади порівнюють за ступенем наповнення їх офіційних інтернет-сайтів. При цьому підсумовують не кількісні значення показників, а рангові (місця конкретного ЗВО в ранжируванні за кожним із чотирьох показників рейтингу)	–	Size (S) – кількість сторінок сайту, що покриваються пошуковими системами, – 25%. Visibility (V) – кількість унікальних зовнішніх посилань на сторінки сайту – 50%. Rich Files (R) – кількість «цінних» файлів, розміщених на сайті, – 12,5%. Scholar (Sc) – кількість сторінок і посилань на сайт навчального закладу – 12,5%

Джерело: складено автором з використанням [1; 2; 4; 5; 47].

Відповідно до методики World University Rankings, рейтинг визначають за 13 параметрами (індикаторами), кожен з яких має свою вагу (відсоток від загального балу). Індикатори згруповані в п'ять категорій. Участь у рейтингу для навчальних закладів є добровільною та безкоштовною. Для участі навчальний заклад повинен завчасно надати відповідальним укладачам заяву й необхідну інформацію [51]. На думку експертів, у рейтингу Times Higher Education оцінюють лише ті університети, що займаються наукою [60].

Академічний рейтинг університетів світу (ARWU) уперше був опублікований у червні 2003 р. Центром дослідження університетів світового класу (CWCU) Академії вищої освіти (колишній Інститут вищої освіти) Шанхайського університету Цзяо Тун, Китай. ARWU визначений на основі шести об'єктивних показників, а саме: кількість випускників і співробітників, нагороджених Нобелівською або Філдсівською премією, чисельність високо цитованих дослідників, статей, опублікованих у журналах Nature і Science, статей, проіндексованих у Science Citation Index – Expanded і Social Sciences Citation Index, продуктивність університету в розрахунку на душу населення. Значний вплив ARWU зумовлений науково обґрунтованою, стабільною та прозорою методикою, що використовують під час ранжування [1]. Так само, як і в попередньому рейтингу, більшість його критеріїв оцінюють наукову діяльність університетів.

При складанні рейтингу World University Rankings QS використовують шість простих показників, які достатньою мірою характеризують продуктивність діяльності університетів, серед яких: академічна репутація, репутація серед працедавців, співвідношення студентів і викладачів, цитування, співвідношення міжнародних факультетів, співвідношення іноземних студентів [4]. Отже, рейтинг надає докладний огляд навчальних закладів, на основі якого абітурієнти мають можливість визначити, які саме університети є найкращими за певними освітніми програми, умовами навчання, можливістю подальшого працевлаштування, соціальною відповідальністю, інклюзивністю тощо.

Best Global Universities Rankings складають для позиціювання університетів США серед провідних навчальних закладів у світовому масштабі. Результати ранжування можуть бути використані не лише абітурієнтами, а й університетами для визначення власної конкурентної позиції в межах своєї країни або регіону, а також для пошуку партнерів з міжнародного співробітництва [2]. Саме з метою подальшого зміцнення міжнародної співпраці між університетами в 2018 р. методика оцінювання зазнала певних змін: вищі бали отримали школи, що публікували статті в співавторстві з дослідниками з різних країн.

Web or Webometrics є найбільшим академічним рейтингом закладів вищої освіти. З 2004 р. і кожні шість місяців лабораторія кіберметрії (Іспанська національна дослідницька рада, CSIC) проводить незалежний, об'єктивний, безкоштовний відкритий науковий захід для надання надійної, багатовимірної, оновленої й корисної інформації про роботу університетів з усього світу, заснований на їх веб-присутності. При цьому Webometrics використовує аналіз посилань для оцінювання якості, оскільки це більш потужний інструмент, ніж аналіз цитування або глобальні опитування [5].

Результати ранжування навчальних закладів мають на сьогодні широке застосування. Їх використовують, насамперед, потенційні студенти при прийнятті рішення про вибір навчального закладу для здобуття певного освітнього рівня (бакалавр, магістр, аспірант, докторант). З огляду на постійне зростання попиту на отримання освітніх послуг у зв'язку зі збільшенням потреби в додатковій освіті, підвищенні кваліфікації та перепідготовці, можна прогнозувати подальше зростання популярності рейтингів як орієнтирів для більш інформованого вибору. Крім цього, ранжирування надає кожному університету певні орієнтири власного розвитку, сприяє встановленню конкуренції між закладами вищої освіти, що, у свою чергу, сприяє підвищенню якості освітніх програм.

Зацікавленість працевластуваних результатами рейтингування обґрунтована, з одного боку, рівнем і якістю освіти потенційних співробітників, а з іншого – можливістю взаємодії з освітньою організацією у сфері прикладних досліджень

і розробок, яка характеризується її відносним дослідницьким та інноваційним потенціалом. Численні фундації розвитку й підтримки використовують результати рейтингування під час визначення переможців у різних конкурсах.

Отже, популярність рейтингів невинно зростає, при цьому також збільшується кількість зауважень стосовно показників, що використовують у рейтингах, та методів їх визначення. У 2004 р. для розробки системи принципів складання рейтингів було створено Міжнародну експертну групу з рейтингів (IREG). Метою процесу схвалення рейтингу IREG, що проводять незалежні експерти, є перевірка й підтвердження того, що рейтинг складений професійно, з прозорою методологією, дотриманням передового досвіду та відповідає потребі в інформації різних зацікавлених сторін: студентів, закладів вищої освіти, працедавців тощо.

Серед переваг рейтингування навчальних закладів науковці зазначають: спрощення й прояснення складного середовища вищої освіти для потенційних студентів і зацікавлених сторін; забезпечення університетам реклами й сприяння їх популярності; надання стимулів для підвищення якості навчання та результативності наукових досліджень; покращення якості збирання даних у галузі вищої освіти. Недоліками діяльності зі складання рейтингів є надання недостовірної інформації щодо якості освіти у зв'язку з обмеженням доступу до внутрішніх даних навчальних закладів; надання спотвореної картини про зміни в часі (незіставність даних за різні періоди внаслідок того, що показники й методи їх обробки змінюються); неврахування універсальними рейтингами особливостей різних типів освітніх установ [22, с. 208].

На сьогодні вітчизняні заклади вищої медичної освіти в міжнародних рейтингах відсутні або посідають низькі позиції. Так, Львівський національний медичний університет у рейтингу Web or Webometrics на 3755-му місці [6], що є найкращим результатом серед вітчизняних медичних ЗВО. Протягом шести місяців 2016 р. Національний медичний університет імені О. О. Богомольця проходив незалежний зовнішній аудит міжнародної рейтингової системи QS Stars University Rankings (Лондон, Велика Британія), за результатами якого отримав три

зірки QS Stars з п'яти можливих, ставши першим і єдиним освітнім медичним закладом в Україні, який отримав таку високу оцінку [32]. В інших міжнародних рейтингах вітчизняні заклади вищої медичної освіти відсутні.

На думку експертів, причинами відсутності українських медичних університетів в міжнародних рейтингах є незадовільний рівень та обсяги наукової роботи, академічна недоброчесність, низький рівень або повна відсутність міжнародної співпраці, недостатній показник цитування наукових праць, недостатній обсяг публікацій у міжнародних наукових виданнях, скорочення чисельності іноземних студентів, низький рівень академічної мобільності, брак міжнародного досвіду серед викладачів, відсутність освітніх програм, дисципліни яких у повному обсязі викладаються англійською мовою [40].

Орієнтиром вибору вітчизняного медичного ЗВО для абітурієнтів можуть слугувати національні рейтинги освітніх закладів. Серед таких можна зазначити рейтинг університетів України «Топ-200 Україна», рейтинг «Scopus», рейтинг «Бал ЗНО на контракт» (табл. 2.2) і консолідований рейтинг закладів вищої освіти України.

Таблиця 2.2

Характеристики вітчизняних рейтингів закладів вищої освіти

Назва рейтингу	Укладачі, розробники	Критерії оцінювання	Індикатори оцінювання	Вагові коефіцієнти, %
1	2	3	4	5
Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна»	Кафедра ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика»	Якість науково-педагогічного потенціалу (50%)	Кількість штатних співробітників, обраних академіками НАН України	27,5
			Кількість штатних співробітників, обраних членами-кореспондентами НАН України	13,5
			Кількість професорів серед штатних співробітників ЗВО	2,5
			Кількість доцентів серед штатних співробітників ЗВО	0,6
			Кількість докторів наук серед штатних співробітників ЗВО	2,5
			Кількість кандидатів наук серед штатних співробітників ЗВО	0,5
			Кількість штатних співробітників, нагороджених Державною премією в галузі науки і техніки або Державною премією ім. Т. Шевченка	2,8

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
		Якість навчання (30%)	Кількість студентів – переможців та призерів міжнародних олімпіад (конкурсів)	7,5
			Кількість студентів – переможців та призерів загальноукраїнських олімпіад (конкурсів)	1,5
			Співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів	7,0
			Масштаб ЗВО	14,0
		Міжнародне визнання (20%)	Кількість іноземних студентів	1,0
			Членство навчального закладу в Європейській асоціації університетів	7,0
			Членство навчального закладу у Великій хартії університетів	6,0
			Членство навчального закладу в Євразійській асоціації університетів	3,0
			Членство навчального закладу в мережі університетів країн Чорноморського регіону	3,0
Рейтинг «Scopus»	ТОВ «Видавнича служба URAN (Ukrainian Research and Academic Network)»	Показники бази даних Scopus, яка є інструментом для відстеження цитування наукової статті, опублікованої навчальним закладом або його працівниками в наукових виданнях. Заклади вищої освіти оцінено за індексом Хірша – показником, що заснований на кількості наукових публікацій і кількості цитувань цих публікацій		–
Рейтинг «Бал ЗНО на контракт»	Інформаційна система «Вступ.ОСВІТА.UA»	Середній бал сертифікатів ЗНО, розрахований серед усіх осіб, що зараховані на навчання за власні кошти (контракт) на перший курс для здобуття ступеня бакалавра на основі повної загальної середньої освіти		–

Джерело: складено автором з використанням [14; 30; 52].

«Топ-200 Україна» позиціонує себе як єдиний рейтинг, акредитований Міжнародною експертною групою з ранжування (IREG), який складають на основі універсальної системи критеріїв, що містить три комплексних індекси: індекс якості науково-педагогічного потенціалу, індекс якості навчання та індекс міжнародного визнання. Продуктивність діяльності закладів вищої освіти визначають за допомогою загального індексу рейтингової оцінки, який є інтегральним і розрахованим на основі названих вище комплексних індексів. Крім загальної рейтингової таблиці, для найкращих 200 ЗВО визначають рейтинги за групами університетів: класичні, технічні, технологічні,

педагогічні, медичні, юридичні, заклади економіки, управління й торгівлі, аграрні, будівельні та транспортні, заклади недержавної форми власності [30].

2.2. Аналіз економічної взаємодії ринку медичних освітніх послуг та ринку праці

Для функціонування вітчизняної економічної системи характерні низька продуктивність праці, наявність на ринку праці дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили, невідповідність якості отриманих випускниками навчальних закладів знань та навичок вимогам і очікуванням роботодавців. Усе це призводить до зростання частки безробітних з вищою й професійно-технічною освітою, некупності інвестицій у навчання, трудової міграції. З метою якісного кадрового забезпечення економіки необхідно залучити всі зацікавлені сторони до ефективної взаємодії, забезпечити гнучкість систем вищої та професійної освіти шляхом наближення підготовки робочої сили до потреб роботодавців.

Вагомий внесок у розвиток теорії та методології регулювання ринків праці та освіти зробили такі вчені, як: О. Амбражей, Л. Ільїн, М. Карпенко, Л. Лавриненко, Е. Лібанова, О. Мартякова, О. Чумак, Т. Шестаковська та ін. Однак більш пильної уваги заслуговує процес прогнозування параметрів ринку праці з огляду на те, що результати діяльності освітніх закладів відстрочені в часі.

Відповідно до визначення, наданого в Українській Радянській енциклопедії, взаємодія – це «одна із загальних форм взаємозв'язку між явищами, суть якої полягає в зворотному діянні одного предмета чи явища на інше» [15]. Взаємодія – це форма руху, розвитку, що визначає існування й структурну організацію будь-якої системи. У вузькому розумінні взаємодія – це «взаємопов'язана, узгоджена діяльність різних суб'єктів» [74, с. 39].

Таким чином, взаємодією ринків праці та освітніх послуг можна вважати узгоджену поведінку суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність на

зазначених ринках, з метою збалансування попиту та пропозиції на кваліфіковану робочу силу, створення умов для соціально-економічного зростання національної економіки шляхом відтворення людського капіталу й підвищення конкурентоспроможності робочої сили [42].

Суб'єктами ринку освітніх послуг виступають держава, навчальні заклади, абітурієнти та випускники. Суб'єктами ринку праці є роботодавці, державні й приватні посередники, випускники. Механізм взаємодії всіх зазначених суб'єктів подано на рис. 2.1.

Отже, на ринку освітніх послуг створюють нематеріальні блага у вигляді знань, навичок та здібностей випускників навчальних закладів. Вибір спеціальностей відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких варто зазначити можливість навчатися за кошти державного бюджету, вартість навчання, особисті уподобання абітурієнтів та їх батьків, моду (престижність) на певні спеціальності тощо [41].

На ринку праці випускники навчальних закладів формують певну пропозицію людського капіталу, а роботодавці забезпечують функцію попиту на цей капітал. З метою задоволення попиту й пропозиції можливі як прямі зв'язки між випускниками та роботодавцями, так і опосередковані – через систему державних і приватних посередників.

Важелем взаємодії між ринками освітніх послуг і праці є зворотний зв'язок у вигляді інформації щодо балансу попиту й пропозиції робочої сили, яка повинна в подальшому бути врахована при формуванні державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей.

Однак, це в теорії, а на практиці протягом усього періоду незалежності на українському ринку праці спостерігається незбалансованість попиту та пропозиції робочої сили. Так, упродовж 2018–2022 рр. співвідношення кількості випускників вишів та кількості наявних вакансій на ринку праці становило від 8 до 17 осіб на одну вакансію (табл. 2.3).

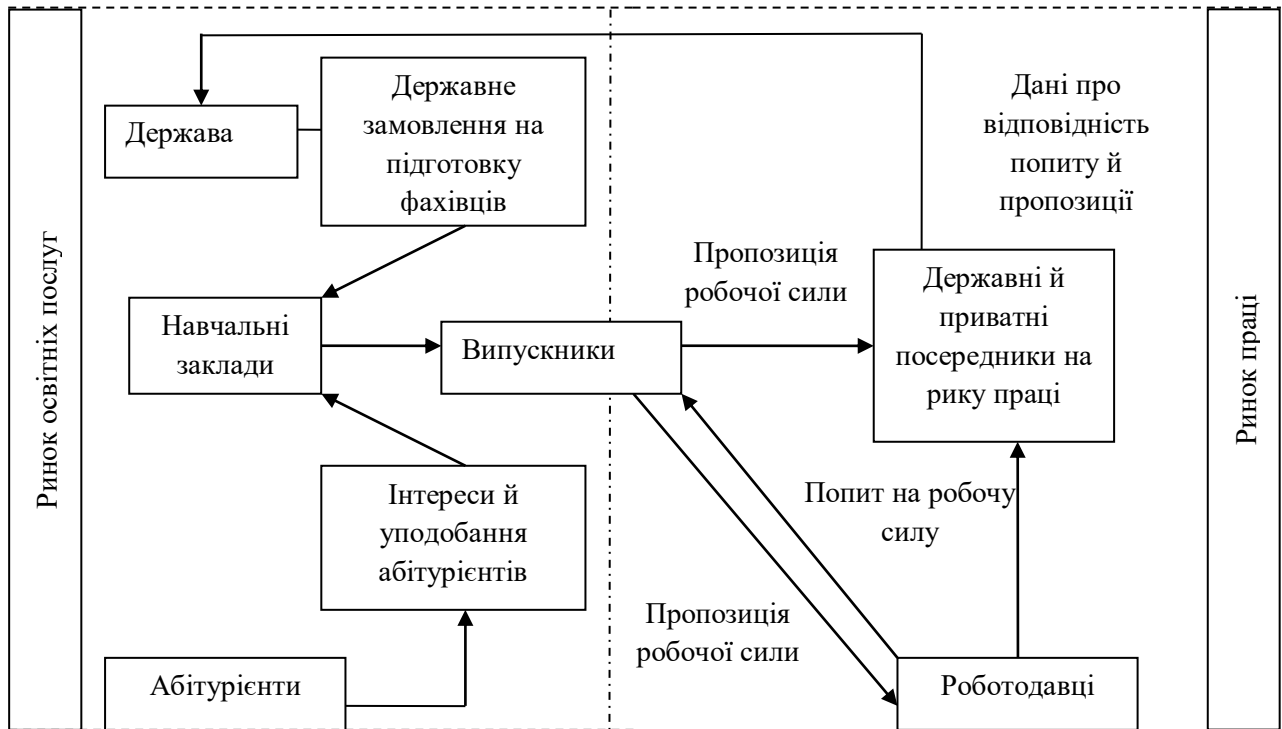

Рис. 2.1. Механізм взаємодії суб'єктів ринку освітніх послуг та ринку праці
(складено автором)

Для більшості професій, що передбачають здобуття вищої освіти, був характерний дефіцит вакансій (Додатки А, Б). Ситуація на ринку праці щодо збалансування попиту й пропозиції робочої сили суттєво не змінюється, незважаючи на те, що протягом останнього десятиріччя за кошти державного й місцевих бюджетів навчалося понад половини студентів (Додаток В).

Таблиця 2.3

Співвідношення обсягу підготовки фахівців з потребами підприємств у працівниках за період 2018–2022 рр.
(на початок навчального року, тис. осіб)

Роки	Кількість осіб, випущених із ЗВО		Разом	Кількість вакансій на кінець звітнього періоду	Навантаження на одну вакансію, осіб
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації			
2018	79,1	405,4	484,5	35,3	14
2019	73,4	374,0	447,4	25,9	17
2020	68,0	318,7	386,7	36,0	11
2021	61,2	359,9	421,1	50,4	8
2022	55,5	357,4	412,9	58,4	6

Джерело: складено автором за даними [23; 28].

Стосовно ринку медичних освітніх послуг варто зазначити таке: у підпорядкуванні МОЗ України як головного державного замовника на підготовку медичних і фармацевтичних кадрів перебуває сімнадцять державних закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (зокрема дванадцять медичних університетів та академій, фармацевтичний університет, стоматологічна академія, три академії післядипломної освіти), у яких здобувають освіту близько 65 тис. студентів, з них 25 тис. – за державним замовленням.

У 100 медичних (фармацевтичних) навчальних закладах I–II рівнів акредитації здійснюється підготовка молодших спеціалістів (молодших бакалаврів) з медичною та фармацевтичною освітою, бакалаврів з медсестринства, фармації, лабораторної діагностики й магістрів з медсестринства, в яких навчається понад 56 тис. студентів. Щорічно заклади випускають близько 20 тис. спеціалістів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількість студентів, прийом та випуск закладами вищої медичної освіти

I–II та III–IV рівнів акредитації, тис. осіб

Показники	По роках					Відхилення 2022 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Заклади вищої медичної освіти III–IV рівнів акредитації з підготовки лікарів та провізорів						
Прийнято студентів на I курс	11,7	12,8	12,3	12,2	10,4	-10,7
зокрема за рахунок державного бюджету	4,4	4,9	4,6	4,3	3,9	-10,3
Випущено спеціалістів	9,1	10,2	10,3	10,3	11,5	+26,1
зокрема за рахунок державного бюджету	2,9	3,2	3,4	3,6	3,6	+25,4
Навчається студентів	61,3	65,7	67,4	67,6	64,9	+5,9
зокрема за рахунок державного бюджету	21,4	24,3	24,9	25,4	25,0	+17,1
Заклади вищої медичної освіти I–II рівнів акредитації						
Прийнято всього	21,6	20,1	18,4	17,2	15,0	-30,6
Всього навчається	75,6	70,4	64,7	61,2	56,8	-24,9
Випущено всього	21,5	22,2	21,0	19,0	17,7	-17,6

Джерело: складено автором за даними [35–38].

Підготовка медичних кадрів здійснюється також в 11 навчальних закладах недержавної форми власності (4 заклади III–IV рівнів акредитації та 7 закладів I–II рівнів акредитації). Збройні сили України на сьогодні мають власну систему медичної освіти, яка розподіляється за рівнями з відповідними обсягами та завданнями.

Характеристиками ринку праці галузі охорони здоров'я є таке: на кінець 2022 р. зареєстровано 191 905 штатних лікарських посад. Укомплектованість штатних лікарських посад фізичними особами лікарями в цілому становила 81,7 % р.

Укомплектованість штатних посад лікарями (фізичними особами) в лікувально-профілактичних закладах становила 78,0%. В окремих типах закладів укомплектованість фізичними особами становила: в обласних лікарнях – 85,7%, міських лікарнях – 78,9%, ЦРЛ – 75,7%, дільничних лікарнях – 72,9%; у сільських лікарських амбулаторіях – 67,6%.

Розрив між штатними й зайнятими посадами (тобто кількість вакантних посад) становив 23 644 од. (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Дані про лікарські кадри системи МОЗ України

Показники	По роках					Відхилення 2022 р. до 2018 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Штатні лікарські посади, всього, тис. осіб	194,9	196,8	195,7	195,3	191,9	-1,5
Забезпеченість штатними посадами, всього на 10000 населення	45,6	46,2	46,1	46,26	45,71	+0,2
Зайняті лікарські посади, всього, тис. осіб	174,2	175,1	173,8	172,7	168,3	-3,4
Число лікарів фізичних, тис. осіб	159,9	161,6	160,9	159,6	156,9	-1,9
Розрив між штатними і зайнятими посадами, тис. осіб	20,7	21,7	21,8	22,6	23,6	+14,3
Розрив між штатними посадами і лікарями-фізичними особами, тис. осіб	34,9	35,2	34,8	35,7	35,0	+0,3
% укомплектованості штатних посад з урахуванням сумісництва	89,4	88,9	88,8	88,4	87,7	-1,7
% укомплектованості штатних посад фізичними особами	82,1	82,1	82,2	81,7	81,7	-0,4
Забезпеченість лікарями на 10000 населення	37,4	37,9	37,9	37,8	37,4	0,0

Джерело: складено автором за даними [35–38].

Забезпеченість молодшими спеціалістами з медичною освітою в Україні становить 74,7 на 10 тисяч населення. Нижчі за середній показники в Миколаївській області – 68,8; у м. Києві – 69,6; Одеській області – 69,8. Укомплектованість лікарських посад в поліклініках системи МОЗ України станом на 2018 р. становила 74%, при цьому тенденцію до скорочення за останні п'ять років мала забезпеченість поліклінік дільничними терапевтами та педіатрами (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Укомплектованість лікарських посад
у поліклініках (система МОЗ України), %

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022 р. до 2018 р., %
Терапевти	73,5	74,3	74,0	74,2	73,5	0,0
в т.ч. терапевти дільничні	74,9	75,4	75,4	74,9	73,9	-1,3
Терапевти підліткові	69,9	70,2	71,6	73,5	73,7	+5,4
Педіатри	75,2	75,4	74,8	74,8	75,4	+0,3
в т.ч. педіатри дільничні	80,8	81,3	80,5	79,8	80,5	-0,4
Загальної практики – сімейні лікарі	73,1	73,8	73,2	72,1	73,7	+0,8
Всього	73,6	74,2	73,7	73,1	74,0	+0,5

Джерело: складено автором за даними [35–38].

Частка осіб пенсійного віку серед лікарів становила у 2022 р. 24,6%, або 38 566 лікарів. Кількість осіб пенсійного віку серед молодших спеціалістів з медичною освітою становила 397 99, або 12,7%.

Використання окремих індикаторів або частин прогнозів, незадовільне методичне забезпечення процедури формування прогнозів, відсутність координації між органами, які збирають дані, та підрозділами, які здійснюють їх обробку, низька кваліфікація персоналу, незадовільна якість програмного забезпечення та комп'ютерної техніки, низька якість (достовірність) статистичних даних – усе це свідчить про практичну відсутність системи

прогнозування ринку праці. Незважаючи на те, що дослідження проведено в 2019 р., його результати є актуальними досі [41].

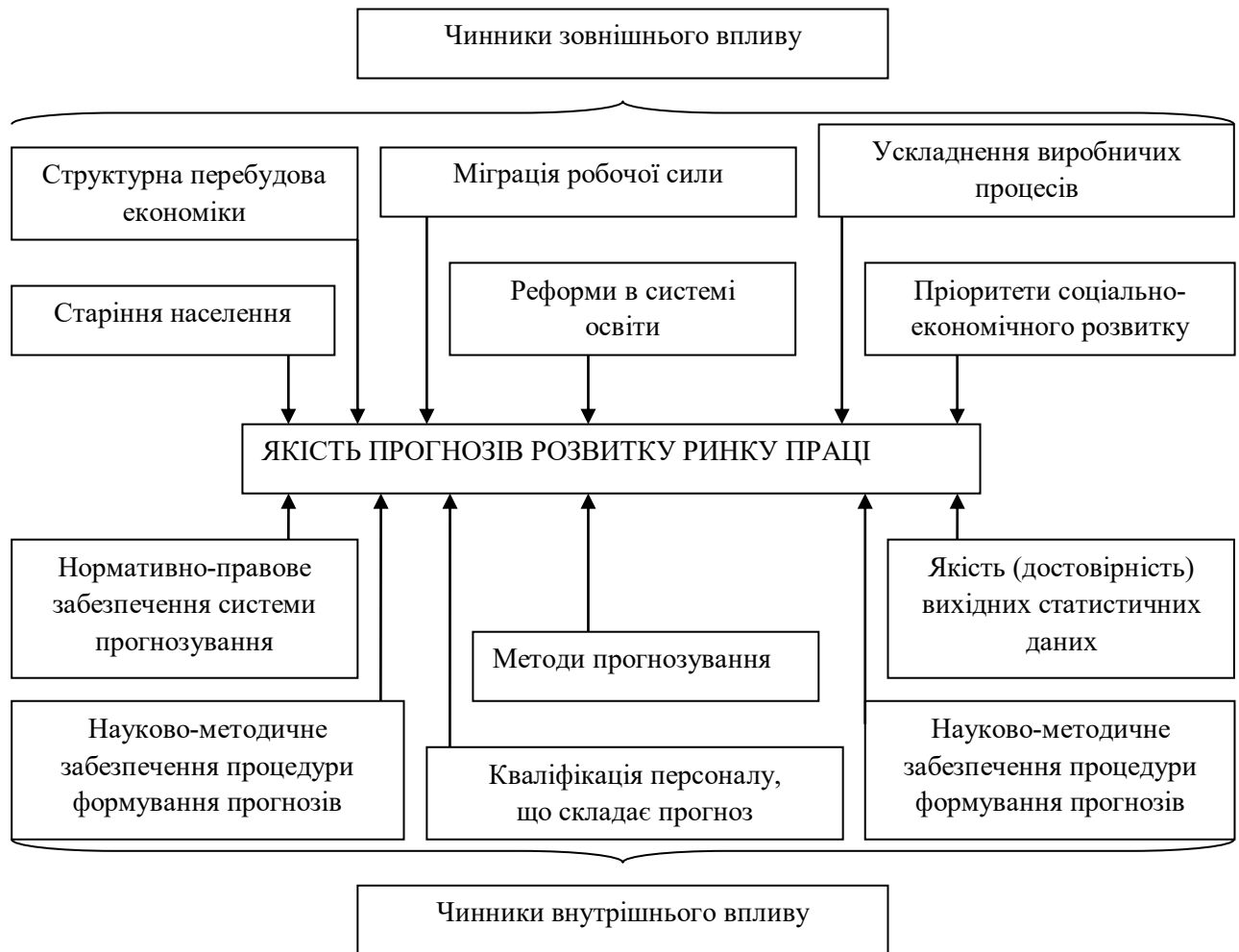

Рис. 2.2. Чинники, що впливають на якість прогнозів розвитку ринку праці (складено автором)

Серед найбільш часто згадуваних причин низької ефективності системи прогнозування параметрів ринку праці 34% експертів зазначили низьку достовірність статистичних даних, які надають суб'єкти ринку. Ступінь достовірності статистичної (звітної) інформації залежить від рівня тонізації певного бізнесу. Однак, у цьому випадку йдеться про те, що чинним законодавством не передбачено звітної форми щодо надання інформації про коротко- та довгострокові перспективні потреби підприємства у фахівцях певних спеціальностей. Тобто дані про потенційні обсяги попиту на робочу

силу визначають на основі прогнозів економічного розвитку національної економіки, тому їх достовірність вельми сумнівна.

Суттєвою проблемою також є розподіл відповідальності за складання прогнозів розвитку ринку праці між міністерствами. Наразі розробку прогнозів розвитку ринку праці віднесено до повноважень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку). При цьому аналіз ринку праці здійснюється Міністерством освіти і науки та Міністерством соціальної політики України з метою розробки пропозицій щодо його регулювання, а статистичну інформацію збирає Державна служба статистики України.

З метою вдосконалення процесу прогнозування параметрів розвитку ринку праці необхідно:

- запровадити окрему форму статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями та освітніми рівнями з періодом подання один раз на три-п'ять років до установи, що складає прогнози;
- розширити науково-методичний інструментарій прогнозування за допомогою прийомів моделювання з використанням сучасного програмного забезпечення;
- передати функції щодо формування прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукових установ, наприклад Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України.

Реалізація запропонованих заходів надасть змогу:

1) отримувати більш конкретизовану інформацію щодо перспективних потреб вітчизняних підприємств у робочій силі, уникнути формалізму під час збирання статистичних даних, забезпечити надходження інформації до цільових користувачів, залучити роботодавців до участі в системі прогнозування ринку праці;

2) складати прогнози зайнятості за галузями та видами професійної діяльності, отримувати кількісні дані робочої сили, відстежувати зміни питомої ваги певних професій із часом, що дозволить підвищити ефективність

профорієнтаційних заходів, враховувати вплив чисельності робочої сили, вікового та статевого складу населення, продуктивності праці на показники зайнятості населення;

3) значно знизити політизацію процесу прогнозування ринку праці, залучити до процесу приватні дослідницькі компанії та навчальні заклади, використовувати кращий міжнародний досвід у галузі макроекономічного прогнозування, значно підвищити реалістичність прогнозів, формувати економічно доцільний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців певних спеціальностей.

Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку медичних освітніх послуг та ринку праці галузі охорони здоров'я України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції робочої сили, низькому відсотку працевлаштованих випускників вишів, високій частці безробітних з вищою освітою, відсутності прямого зв'язку між сумою витрат на освіту та якістю освітніх послуг, недосконалістю системи інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці.

Серед основних недоліків системи прогнозування параметрів ринку праці зазначено: невідповідність науково-методичного забезпечення процедури формування прогнозів розвитку ринку праці вимогам сьогодення, відсутність в інформаційній базі розробки прогнозів даних про дійсну потребу підприємств у робочій силі, недостатню координацію діяльності міністерств, що беруть участь у розробці прогнозів ринку праці, заполітизованість процесу прогнозування.

З метою вдосконалення процесу прогнозування параметрів розвитку ринку праці запропоновано: запровадити окрему форму статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями та освітніми рівнями з періодом подання один раз на три-п'ять років до установи, що складає прогнози; розширити науково-методичний інструментарій прогнозування прийомами моделювання з використанням сучасного програмного забезпечення; передати функції щодо формування

прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукових установ, наприклад Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України.

Напрями подальших наукових пошуків за цією тематикою можуть бути такі: розробка форми статистичної звітності підприємств щодо перспективної потреби у фахівцях за певними спеціальностями й освітніми рівнями; обрання найбільш оптимального методу прогнозування та визначення необхідного технічного й організаційного забезпечення його використання; розробка нормативних документів щодо передання функції з формування прогнозів параметрів ринку праці від Мінекономрозвитку до наукової установи.

2.3. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України

На сучасному етапі суспільного прогресу однією з головних ознак цивілізованої, індустріальної країни є високорозвинений ефективний ринок освітніх послуг [9]. Ринок освітніх послуг в Україні тривалий час зазнає негативного впливу як внутрішніх факторів (усередині власне ринку), так і зовнішніх (нестабільність та негативні зрушення національної економіки, політико-правової, демографічної й соціально-культурної систем). Неузгодженість законодавства також ускладнює реформування та наближення освіти, зокрема вищої, до міжнародних та європейських умов освітнього простору; сучасні демографічні тенденції спричиняють негативну динаміку показників місткості ринку освітніх послуг та підвищення рівня конкуренції серед закладів й організацій, які їх пропонують.

Зниження рівня доходів населення та зростання рівня інфляції в країні впливають на скорочення платоспроможного попиту на послуги ринку. Знецінення знань в ієрархії потреб молоді та переконаність у неможливості знайти робоче місце за фахом занижують цінність і престижність навчання в очах молодого покоління. Ці фактори вимагають постійних корегувань стратегій

закладів освіти та організаційних змін з метою пристосування до мінливого зовнішнього середовища й розвитку попиту [69, с. 44].

Підкреслимо, що такі стратегії розвитку ринку освітніх послуг в Україні мають враховувати інтеграцію ринку освітніх послуг та власне системи освіти на ринок освітніх послуг Європейського Союзу. Євроінтеграційні процеси в політичній та економічній сферах Української держави активно впливають на освітній процес. Інтеграція української системи освіти всіх рівнів у Болонську освітню систему з травня 2005 р. стала початком узгодження та вдосконалення системи ринкових відносин щодо освітніх послуг із системою європейського освітнього середовища.

З розвитком економічних процесів посилюється роль знань та вмінь. Знання та вміння водночас стають товаром на ринку освітніх послуг і ринку праці. Зауважимо, що високий рівень конкурентоспроможності економіки країни сьогодні визначається інноваційним та інтелектуальним потенціалом і здатністю сприймати нові знання, а основними факторами конкурентоспроможності країни в умовах формування економіки знань є швидкий розвиток ринку знань; використання інновацій; активний розвиток соціальної сфери.

Тому вдосконалення ринку освітніх послуг є необхідною передумовою практичної реалізації мети держави із соціально орієнтованою економікою до зростання життєвого рівня населення [34, с. 617].

Варто наголосити, що ринок освітніх послуг в Україні являє собою систему відносин в ринкових умовах з приводу купівлі-продажу освітньої послуги, яка на підставі цього стає товаром. Важливо розуміти, що на цьому ринку об'єктом купівлі-продажу є не сама освіта як процес набуття знань, а освітня послуга, що включає в себе комплекс матеріальних і нематеріальних ресурсів, необхідних для процесу навчання. При цьому ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці [43].

Також сучасний ринок освітніх послуг визначають як середовище й сферу виробництва, просування, реалізації та споживання освітніх послуг. Під ринком освітніх послуг також розуміють матеріальні відносини між учасниками навчального процесу: тими, хто навчається, організаціями, які надають освітні послуги, а також фізичними і юридичними особами, які їх оплачують і якимось чином регламентують [25, с. 45]. На наш погляд, доцільно розглядати ринок освітніх послуг з позиції системного підходу, який визначає його як «складну соціально-економічну систему, що складається з певних елементів: виробників та споживачів освітньої послуги» [10, с. 256]. Зважаючи на цей факт, ринок освітніх послуг України характеризують як цілісну соціально-економічну систему взаємопов'язаних елементів, суб'єктів і об'єктів ринкових відносин, яка володіє специфічними властивостями й виконує спеціальні функції (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Ринок освітніх послуг як соціально-економічна система

Ознака	Зміст прояву
1	2
Елементи	<i>Об'єкти</i> Освітня послуга – особисте й суспільне благо (товар), яке має споживчу вартість та сприяє нагромадженню людського й соціального капіталу суспільства, регіону, особистості. <i>Суб'єкти</i> Виробники – науково-педагогічний колектив навчальних закладів усіх рівнів освіти. Споживачі – держава, регіон, домогосподарство, фізичні та юридичні особи
Властивості	Цілісність – внутрішня єдність елементів ринку освітніх послуг. Ієрархічність – підпорядкованість елементів нижчих рівнів ринку освітніх послуг вищим. Емерджентність – сукупне функціонування взаємопов'язаних елементів системи, що створює якісно нові функціональні властивості ринку освітніх послуг, виражені в кумулятивному ефекті споживання освітньої послуги в часі. Відкритість – доступність освітніх послуг та доступ у галузь. Цільовий характер – надання освітніх послуг відповідно до цілей розвитку галузі освіти та науки, визначених у програмних національних документах і законодавчих актах

Продовження табл. 2.13

1	2
Функції	Освітня – забезпечення отримання повноти знань та вмінь відповідно до вимог ринку праці. Наукова – забезпечення умов здійснення науково-дослідної діяльності суб'єктами ринку. Інтеграційна – залучення всіх суб'єктів ринку до створення та реалізації (споживання) якісного товару (освітньої послуги). Соціальна – створення суспільно корисного блага (освітньої послуги). Підприємницька – забезпечення умов для здійснення ініціативно самостійної господарсько-комерційної діяльності суб'єктами ринку освітніх послуг для отримання прибутку та створення суспільно корисного блага. Мотиваційна – розробка й використання стимулів до ефективної взаємодії суб'єктів ринку освітніх послуг. Інформаційна – отримання системою та її елементами інформації, необхідної для здійснення узгодженої й цілеспрямованої діяльності для досягнення поставленої мети

На ринку освітніх послуг України представлені такі головні виробники освітніх послуг різних освітніх рівнів, як: дошкільні заклади освіти, середні навчальні, професійно-технічні навчальні заклади та заклади вищої освіти.

Сьогодні в Україні гостро постали проблеми, пов'язані з недосконалістю механізмів взаємодії освіти та ринку праці. Потребує змін і доповнень нормативно-правова база, що регулює це питання. Партнерство між навчальними закладами, представниками бізнесу та державою перебуває на досить низькому рівні. У діяльності центральних і регіональних органів влади, які мали б сприяти взаємодії освіти та ринку праці, координувати роботу, бракує узгоджених дій. Вони зараз не несуть відповідальності за невиконання завдань, покладених на них відповідними нормативно-правовими актами.

Це далеко не повний перелік проблем, розв'язання яких покращало б взаємодію освіти та ринку праці. У зв'язку із цим потребують удосконалення всі складові механізму регулювання взаємодії освіти та ринку праці (законодавчі, організаційно-управлінські, структурні, фінансові, програмно-цільові тощо). Одним із джерел цього процесу є вивчення та впровадження європейського досвіду стосовно регулювання взаємодії освіти й ринку праці.

Це, у свою чергу, допоможе виробити ефективну освітню політику та політику зайнятості, які відповідатимуть кращим європейським стандартам [31].

Питання гармонізації ринку освітніх послуг ЄС та України є актуальним, насамперед, з причин усунення еміграційних потоків потенційних студентів закладів вищої освіти України та узгодження якості освіти відповідно до стандартів і вимог Європейського освітнього простору.

Розглядатимемо гармонізацію з точки зору зближення реалізації освітніх послуг і системи вищої освіти України та країн ЄС, а також наближення до єдиних норм, створених у країнах ЄС щодо функціонування ринків освітніх послуг. Так, у напрямі створення гармонійних систем вищої освіти в Україні відповідно до норм вищої освіти у країнах ЄС варто дотримуватися освітньої концепції Болонського процесу: формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування.

Висновки до розділу 2

1. Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де параметрами обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність.

Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття практичних навичок. За результатами оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти запропоновано визначати такі рівні: критичний

(низький); достатній (середній); високий (вище від середнього); відмінний (дуже високий).

2. Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції на фахівців відповідних спеціальностей, низькому відсотку працевлаштованих випускників ЗВО, високій частці безробітних з вищою освітою, відсутності прямого зв'язку між сумою витрат на освіту та якістю освітніх послуг, недосконалою системою інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці.

3. Процес гармонізації розглянуто в контексті зближення реалізації освітніх послуг та системи вищої освіти України й країн ЄС. Основними напрямками узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС є такі:

- гармонізація законодавства;
- інноваційний розвиток в умовах суспільства знань;
- забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал;
- комерціалізація науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

3.1. Концепція формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства

Реформування з метою надання автономії закладам вищої освіти для підготовки сучасних і затребуваних кваліфікованих фахівців, які надаватимуть якісні медичні послуги, посилює конкуренцію, інтеграцію цих закладів та партнерські відносини з бізнесом і державою.

Конкурентоспроможність сучасних університетів значною мірою залежить від рівня їх ринкової орієнтації, визначеної на основі результатів усебічних маркетингових досліджень, розробки ефективної маркетингової стратегії й докладання зусиль для постійного вдосконалення своєї щоденної діяльності з метою максимального задоволення потреб цільових груп споживачів. При цьому важливим є розуміння сучасного конкурентного середовища та тенденцій розвитку сфери вищої освіти [12]. За таких умов виникає необхідність формулювання концептуальних засад розвитку конкурентоспроможності закладів, яку розглядають як здатність задовольнити потреби споживачів, забезпечуючи суспільну користь, створюючи довгостроковий нематеріальний продукт (послугу) і свій ефективний розвиток, використовуючи конкурентні переваги та вміння швидкої адаптації до змін на ринку освітніх послуг та праці.

Сучасний напрям трансформації медичної освіти та охорони здоров'я й формування середовища медичної спільноти ґрунтується на принципах селекції та підтримки носіїв нової академічної культури, інтернаціоналізації освіти й науки, комунікації. У цьому контексті кінцевим показником вдалої реформи є якість підготовки медичного фахівця та його здатність надавати сучасні якісні

послуги, що відповідатимуть головним цінностям країни: охорона, безпека та збереження життя людини. Вирішення питання якості перебуває в площині вдосконалення знань та навичок випускника, що сьогодні можливо шляхом поєднання відносин навчальних закладів як самостійних гравців на ринку освітніх послуг і головних наукових дослідників, підприємницьких структур – замовників послуг, майбутніх роботодавців, держави як контролера послуг та гаранта безпеки життя. Саме такий формат партнерських відносин може стати стимулом для здорової конкурентної боротьби за «якісного» медичного фахівця й науковця.

Проблеми реформування вищої освіти, посилення конкурентних переваг, якості медичної освіти на засадах партнерських відносин в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг і ринку праці досліджували такі провідні вчені, як: В. Андрущенко, Н. Бутенко, В. Геєць, О. Гребешкова, В. Заруба, В. Казаков, О. Каніщенко, К. Корсак, Є. Крикавський, К. Левківський, В. Луговий, Л. Мороз, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, М. Портер, Д. Райко, Т. Решетілова, І. Решетнікова, А. Старостіна, М. Степко, О. Телєтов, А. Федорченко, Т. Фініков, Н. Чухрай, Л. Шинкарук та ін.

У сучасних умовах глобалізаційного розвитку конкурентоспроможність економіки країни залежить від її здатності вчасно та адекватно реагувати на потреби суспільства й продукувати інновації, що можливо лише за умови якісної системи освіти, високої якості людського капіталу та якості життя й охорони здоров'я. Незважаючи на високий ступінь охоплення населення освітою, зокрема вищою, її якість, рівень упровадження науково-дослідних розробок в українську економіку та рівень підготовки персоналу перебувають у незадовільному стані [50]. Так, за дослідженнями ПРООН щодо рівня людського розвитку, Україна у 2017 р. посідала 88-ме місце в рейтингу з 189 країн, для яких розраховують Індекс людського розвитку (ІЛР).

Упродовж 1990–2022 рр. спостерігалось збільшення значення ІЛР України на 6,5% (з 0,705 до 0,751), зокрема за показниками індексу. За 1990–2022 рр. очікувана тривалість життя при народженні в Україні збільшилась на

2,3 року. Середня кількість років навчання збільшилася на 2,2 року, а очікувана кількість років навчання зросла на 2,6 роки. ВНД на душу населення України скоротився приблизно на 24,4% у період між 1990 та 2022 рр.

За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, за період 2018–2022 рр. Україна за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) посіла 95-те місце серед 138 країн світу, а за період 2021–2022 рр. Україна – 101-ше місце серед 137 країн світу. Підкреслимо, що за показниками «вища освіта і професійна підготовка» й «охорона здоров'я та початкова освіта» Україна посідає високі місця серед 137 країн – 35 і 53-тє відповідно, що дає підстави говорити про непоганий потенціал підвищення конкурентоспроможності.

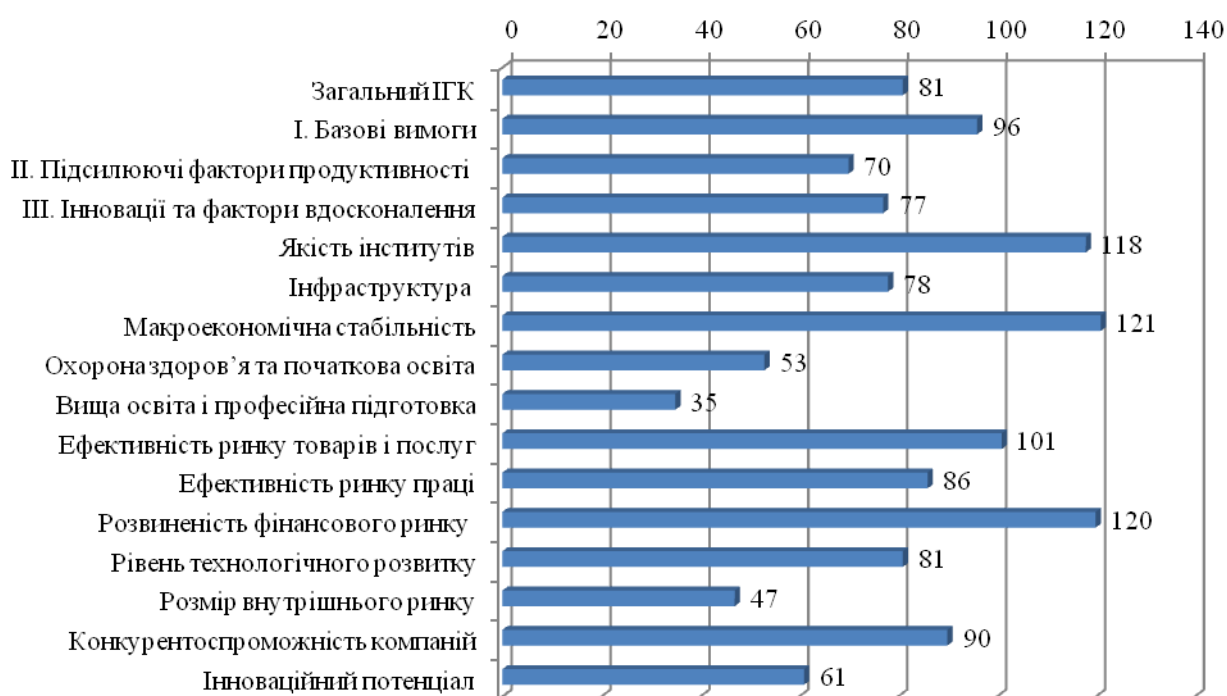

Рис. 3.1. Динаміка складових Індексу людського розвитку впродовж 1990–2022 рр. (побудовано за даними [53])

Однак, вертикальний аналіз за субіндексами свідчить про невисокі позиції країни за «рівнем співробітництва ЗВО та бізнесу у НДДКР» – 118-те місце, «рівнем підготовки кадрів» – 88-ме місце, «якістю освітньої системи»

– 56-те місце в загальному рейтингу конкурентоспроможності, попри 16-те місце за «рівнем охоплення вищою освітою».

Однак, незважаючи на високі показники стану вищої освіти та охорони здоров'я в рейтингу конкурентоспроможності країни, залишається питання якісної освіти, що дасть можливість створювати нові знання, комерціалізувати їх, винаходити нові технології та застосовувати інновації. Завдяки такому підходу розвинені країни розвивають інноваційний потенціал та досягають високого рівня якості життя населення.

Інноваційний розвиток країни базується на створенні та впровадженні нових технологій у всіх сферах економіки та суспільного життя. При цьому максимального ефекту досягають тоді, коли такі технології продукують усередині країни як результат ефективної роботи високоосвічених і кваліфікованих кадрів. Українська освітня система потребує вирішення низки проблем, серед яких варто виокремити такі [50]:

- неготовність закладів вищої освіти до функціонування в умовах ринкової економіки;
- зниження якості освіти й конкурентоспроможності освітніх закладів на глобальному ринку;
- відсутність ефективного партнерства між державою, закладами вищої освіти та бізнесом;
- невідповідність між пропозицією освітніх послуг і попитом на них з боку ринку праці;
- дефіцит висококваліфікованих кадрів;
- застаріла матеріально-технічна база.

На рівні вищої медичної освіти, а також сфери охорони здоров'я доцільно говорити про те, що партнерство спроможне дати нову якість наданих освітніх та інших супутніх послуг, які є галузевими компонентами інших сфер економіки України й науково-технологічного прогресу, інтенсифікацію інноваційних процесів, інтернаціоналізації капіталу в галузі освіти,

формування зовнішніх ринків освітніх послуг тощо. Водночас розвиток партнерських відносин на основі конкурентних переваг у системі партнерства матиме якісний результат – кумулятивний ефект якісної вищої медичної освіти, а отже, конкурентоспроможного закладу освіти, який має стати учасником інноваційного розвитку економіки та людського розвитку країни.

Досягнення такого ефекту можливе завдяки впровадженню Концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства між трьома сторонами (суб'єктами) національної економіки: університетами, державою й бізнесом (приватним сектором) [28].

Реалізація Концепції формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах партнерства (далі – Концепція), насамперед, має ґрунтуватися на державній стратегії розвитку вищої освіти та медичної освіти зокрема. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Стратегію розвитку медичної освіти в Україні від 27.02.2019 № 95-р (далі – Стратегія), реалізація якої передбачена упродовж 10 років. Стратегією проголошено, що сьогодні завданням медичної освіти є забезпечення надання громадянам якісної медичної допомоги завдяки високому рівню підготовки медичних працівників, цінностями котрих мають бути життя та здоров'я пацієнта. А якісної медичної допомоги можна домогтися шляхом зміни культурної парадигми та створення нового професійного середовища на принципах самовідтворюваності та незалежності.

Принцип самовідтворюваності передбачає впровадження системи диференційованого фінансування та самоуправління на рівні закладів вищої медичної освіти при наданні освітніх послуг. Принцип незалежності передбачає розвиток власних науково-дослідницьких та виробничих платформ при підготовці медичних фахівців та академічної, фінансової й організаційної автономії закладів [28].

На підставі цього метою Стратегії визначено побудову якісної системи медичної освіти в Україні для забезпечення сфери охорони здоров'я медичними працівниками з високим рівнем підготовки [52].

Для досягнення мети передбачено пріоритетні напрями: якість наукових досліджень; розвиток академічної культури в медичній освіті; фінансування й управління; якість післядипломної освіти; якість вищої медичної освіти, – та способи вирішення стратегічних завдань і проблем у сфері вищої медичної освіти.

Реалізація заходів за цими напрямками має відповідати принципам самовідтворюваності й незалежності.

Сучасний рівень конкуренції серед медичних університетів та розвиток технологій у медичній сфері, що вимагає висококваліфікованого фахівця на ринку медичних послуг, зумовлює реформування вищої медичної освіти в напрямі вибору оптимальної моделі функціонування ЗВМО як суб'єкта господарювання в конкурентному середовищі. Такою може стати модель партнерських відносин у системі «ЗВМО-держава-бізнес».

Модель такої взаємодії запропоновано Г. Іцковіцем у формі «потрійної спіралі» як синтезу елементів. Вона передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Потрійна спіраль зазвичай починається зі встановлення між університетом, бізнесом та державою взаємних відносин, у яких кожен намагається підвищити ефективність інших [52, с. 8]. Таким чином, досягають кумулятивного ефекту якості продукту діяльності суб'єктів відносин.

Основа моделі «потрійної спіралі» передбачає, що в сучасному суспільстві ядром інноваційної діяльності є університет, який співпрацює з виробництвом, виконуючи деякі функції його відділів із досліджень і розвитку, та концентрує державні зусилля, пов'язані з розвитком інновацій. У системі тристоронньої співпраці заклади вищої освіти отримують можливість, використовуючи власну матеріальну й фінансову базу, розвивати бізнес-інкубатори, навчальні підприємства з венчурним капіталом, наукові парки,

консультаційні компанії тощо. Це забезпечує виконання ними реальних державних чи приватних проектів, участь студентів і викладачів у наукових дослідженнях, фінансованих як бізнесом, так і державою. Можливість досягнення такого ефекту стимулює університет налагоджувати зв'язки та розвивати співробітництво [50]. Завдяки такому співробітництву й отриманим результатам заклад вищої освіти підвищує конкурентоспроможність на ринку надання освітніх послуг.

Система партнерських відносин «ЗВМО-держава-бізнес» функціонує в конкурентних умовах за ознаками конкурентоспроможності соціально-економічної системи: боротьба й суперництво, відмінність/схожість, обмеженість, суб'єктність, – під впливом чинників внутрішнього (наприклад, вартість навчання, інноваційна діяльність, інформаційно-комунікаційне забезпечення навчального процесу, фінансове забезпечення, працевлаштування тощо) і зовнішнього (наприклад, рівень доходів населення, кон'юнктура ринку праці, податкова політика держави, конкуренція з боку іноземних ЗВМО, нормативно-правова база тощо) середовища. Зауважимо, що, відповідно до Концепції реформування вищої медичної освіти, в системі партнерства передбачено впровадження заходів за пріоритетними напрямками та способами вирішення стратегічних завдань у медичній освіті для підвищення конкурентоспроможності ЗВМО, що також має відповідати принципам тристороннього партнерства. Кожний з принципів має реалізовуватися на кожному з напрямів відповідно до стратегічної мети.

3.2. Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг в Україні

Реформування системи медичної освіти є одним із завдань медичної реформи. Основними проблемами галузі, що визначені в Стратегії розвитку медичної освіти в Україні [51], є неконтрольований набір студентів-

контрактників без урахування потреб галузі, неефективний розподіл фінансування, незадовільна матеріально-технічна база підготовки майбутніх лікарів, брак коштів на підготовку студентів, відсутність балансу між теоретичною та практичною підготовкою. Врегулювання більшості із зазначених проблем належить до завдань регуляторної діяльності органів державної влади.

Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні є предметом наукових пошуків таких авторів, як О. Юлдашев [57], А. Кудінова, С. Кочук [20] та ін. Визначенню шляхів реформування системи вищої медичної освіти в Україні в наукових публікаціях приділяють увагу О. Лінчевський, В. Черненко, Ю. П'ятницький, І. Булах [24], Г. Барміна [8], Н. Белей [10], І. Беззуб [9]. Однак, з огляду на провідну роль держави в регулюванні розвитку галузі охорони здоров'я, підвищеної уваги потребують пошуки напрямів удосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг.

Державна регуляторна політика є важливою складовою державної політики. Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», це «напрямок державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських та адміністративних відносин між регуляторними або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, встановлені Конституцією та законами України» [42].

Мета правового забезпечення державної регуляторної політики полягає в створенні правопорядку у сфері господарювання, який передбачає оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів [57]. Засобами здійснення регуляторної політики є державне замовлення, державне завдання; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та

стандартизація; застосування нормативів і лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [14, ст. 12].

Державна регуляторна політика спрямована на:

- забезпечення дотримання органами виконавчої влади вимог законодавства про державну регуляторну політику на етапах підготовки та прийняття регуляторних актів;
- усунення виявлених порушень;
- відстеження результативності дії прийнятих регуляторних актів;
- усунення неефективного регулювання господарської діяльності через експертизу спірних регуляторних актів на відповідність принципам регуляторної політики та перегляд регуляторних актів, за результатами якого приймають рішення про необхідність скасування або внесення змін до відповідних регуляторних актів [20].

Державна регуляторна політика в галузі охорони здоров'я здійснюється Міністерством охорони здоров'я України (МОЗ). Відповідно до покладених на нього завдань у сфері охорони здоров'я МОЗ «здійснює розподіл та працевлаштування випускників закладів вищої освіти в межах державного замовлення та аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти» [38, п. 5]. Структура вищої медичної освіти в Україні створена відповідно до рекомендацій міжнародних організацій (ЄС, ЮНЕСКО, ООН) та регулюється Законом «Про вищу освіту» [40], Положенням «Про спеціалізацію (інтернатуру)» [46] і Положенням «Про клінічну ординатуру» [45].

У підпорядкуванні МОЗ України як головного державного замовника на підготовку медичних і фармацевтичних кадрів перебувають 17 державних закладів вищої освіти IV рівня акредитації, а саме: 12 медичних університетів та академій; фармацевтичний університет; стоматологічна академія; 3 академії післядипломної освіти. Також підготовку медичних кадрів здійснюють 4 заклади вищої освіти недержавної форми власності.

Структурним підрозділом МОЗ, який реалізує державну політику щодо професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації медичних і фармацевтичних працівників закладів охорони здоров'я, педагогічних та науково-педагогічних кадрів закладів вищої медичної освіти й закладів післядипломної освіти, є Директорат науки, інновацій, освіти та кадрів, основними завданнями якого є:

- розроблення та опрацювання проектів нормативно-правових актів;
- здійснення контролю за діяльністю у сфері медичної освіти і науки;
- здійснення аналітичної й організаційної роботи з питань медичної освіти, наукової та інноваційної діяльності;
- формування й розміщення обсягів державного замовлення на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів.

Отже, регуляторна діяльність Директорату науки, інновацій, освіти та кадрів МОЗ полягає в розробленні нормативно-правових актів з питань вищої медичної та фармацевтичної освіти. Погодження, експертиза проектів регуляторних актів та аналіз звітів про відстеження їхньої результативності здійснює Державна регуляторна служба (ДРС) України.

Результати моніторингу ДРС виконання центральними органами виконавчої влади вимог законодавства України про регуляторну політику в частині здійснення заходів з відстеження результативності регуляторних актів свідчать про безсистемність і непослідовність діяльності регуляторних органів. Так, за підсумками 2022 р. на рівні центральних органів виконавчої влади:

- загальні обсяги проведення заходів з відстеження результативності регуляторних актів скоротились на 30% порівняно з 2021 р.;
- питома вага регуляторних актів, які залишились поза межами базового відстеження, зросла на 17%;
- за результатами проведених відстежень лише 13 регуляторних актів за висновком розробників потребували скасування або внесення змін.

Проведений ДРС моніторинг офіційних веб-сайтів регуляторних органів центрального рівня показав, що:

- лише третиною (14 з 44) регуляторних органів центрального рівня визначено структурні підрозділи, на які покладено повноваження щодо реалізації державної регуляторної політики і МОЗ входить до їх числа;
- план-графіки з відстеження результативності дії регуляторних актів на 2022 р. затверджено 18 регуляторними органами центрального рівня, серед яких названо МОЗ України;
- роботу щодо систематизації власних регуляторних актів провадять лише 8 регуляторних органів центрального рівня, серед яких МОЗ не зазначено [48].

Починаючи з січня 2019 р., Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України проводить моніторинг законодавчих та нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики із щомісячним оприлюдненням результатів. Оцінювання якості роботи регуляторних органів у сфері проведення аналізу регуляторного впливу (АРВ) проектів нормативно-правових актів здійснюється відповідно до затвердженої методики [43] за критерієм наявності якісної та кількісної складової в аналізі регуляторного впливу проектів.

Для оцінювання кількісної складової визначають: усі прийнятні альтернативні способи досягнення зазначених цілей; очікувані результати прийняття регуляторного акту з розрахунком витрат на його виконання для органів виконавчої влади; показники результативності акту. Для оцінювання якісної складової визначають: проблему, яку передбачено розв'язати шляхом державного регулювання; цілі державного регулювання; механізм, запропонований застосувати для розв'язання проблеми; можливості досягнення визначених цілей у разі прийняття регуляторного акту; обґрунтованість запропонованого строку дії акту; заходи, за допомогою яких буде здійснюватися відстеження результативності акту. Для ранжування державних органів за

повнотою розробки АРВ проектів нормативно-правових актів використовують інтегральний показник, який враховує кількісні та якісні коефіцієнти [25].

Результати проведення оцінювання АРВ проектів нормативно-правових актів за грудень 2022 р. показали, що МОЗ посідає в рейтингу 17-те місце з 20. При цьому із 6 підготовлених актів для 3 аналіз регуляторного впливу не було здійснено. У матриці розподілу державних органів за коефіцієнтами повноти кількісної та якісної оцінок і кількості розроблених проектів регуляторних актів результати регуляторної діяльності МОЗ оцінено незадовільно – четвертий квадрат матриці, в якому коефіцієнти повноти якісної та кількісної оцінки є найнижчими (рис. 3.2).

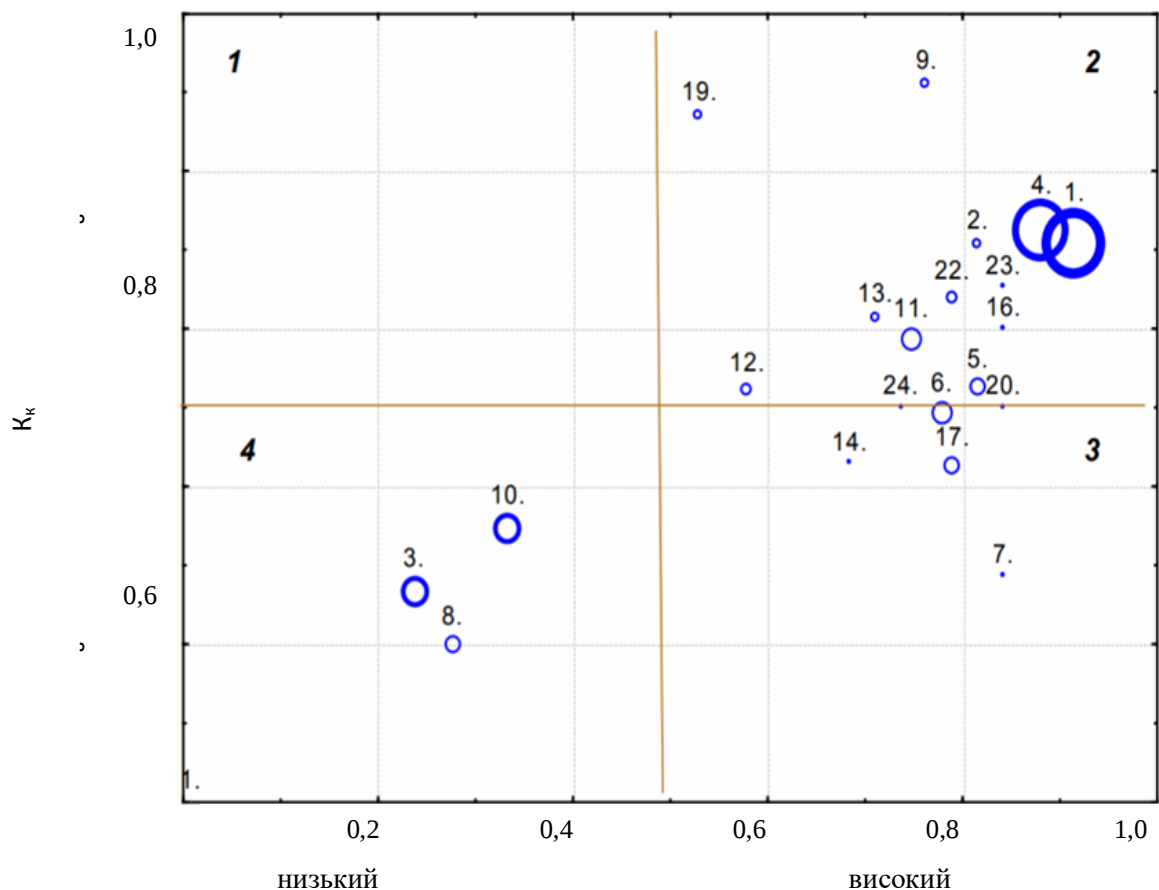

Рис. 3.2. Результати проведення оцінювання АРВ проектів нормативно-правових актів за грудень 2022 р. [25]

Примітки:

K_k – коефіцієнт повноти кількісної оцінки; $K_{як}$ – коефіцієнт повноти якісної оцінки;
10 – Міністерство охорони здоров'я України.

Найкращі показники коефіцієнта повноти кількісної оцінки отримали Міністерство освіти і науки України, Міністерство економічного розвитку та торгівлі, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна аудиторська служба, Державна служба України з питань праці. Винятками стали Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство культури України, Міністерство екології та природних ресурсів, Міністерство оборони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державне космічне агентство, в яких значення коефіцієнта повноти кількісної оцінки (K_k) нижчі за 0,5 та досягають мінімального значення.

Відповідно до методики проведення моніторингу, у разі неможливості обчислення розмірів прогнозних значень показників результативності чи іншої вигоди або витрати наводиться їх текстовий опис. За наявності лише текстового опису кількісних показників для проведення оцінювання їх вважають проаналізованими описовим методом і позначають як «О». Для оцінювання співвідношення кількості показників, наведених у текстовій та числовій формах, застосовують коефіцієнт описового заміщення кількісних показників (K_o).

Оцінка якості проведення кількісної оцінки та частки коефіцієнта описового заміщення кількісних показників в інтегральному також свідчить про незадовільні результати регуляторної діяльності МОЗ України (рис. 3.3).

У затверджених планах регуляторної діяльності Міністерства охорони здоров'я на 2022 і 2023 рр. підготовка проектів регуляторних актів у галузі надання освітніх послуг не значиться [35; 44], а на офіційному сайті в розділі «Регуляторна політика. Документи за категоріями» сфера надання освітніх послуг як об'єкт регулювання взагалі відсутня [15].

В аналізі регуляторного впливу зазначеного нормативно-правового акту як цілі державного регулювання визначено: «запровадження єдиного механізму формування вартості єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ) на одного студента окремо для кожної спеціальності, етапу ЄДКІ, форми та мови навчання, основного і повторного складання, а також залежно від тривалості,

умов проведення та реєстрації, кількості осіб певної категорії, які одночасно складають іспит» [4].

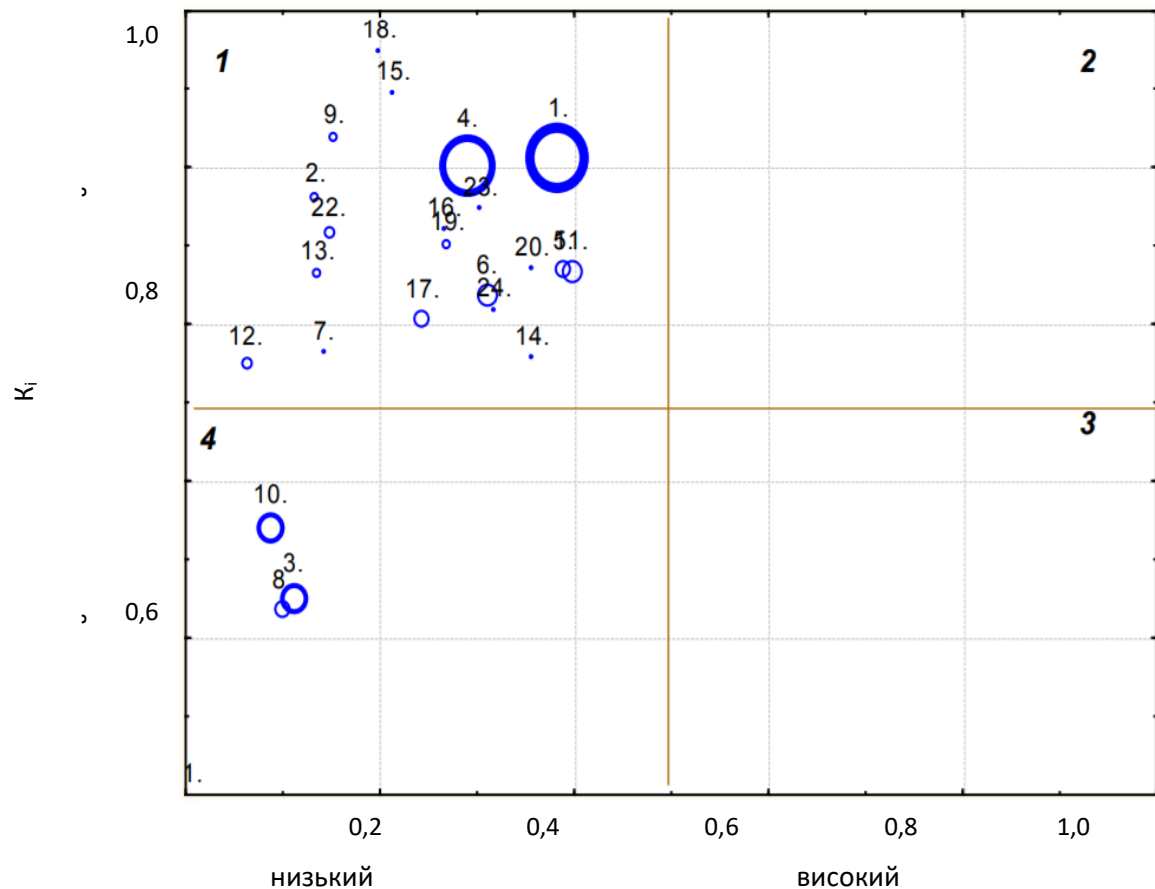

Рис. 3.3. Розподіл державних органів за значеннями інтегрального показника та коефіцієнта описового заміщення кількісних показників розроблених проектів регуляторних актів [25]

Примітка:

K_i – інтегральний показник; K_o – коефіцієнт описового заміщення кількісних показників;
10 – Міністерство охорони здоров'я України.

Отже, регуляторна діяльність у галузі медичної освіти Міністерством охорони здоров'я України здійснюється, але при цьому її напрями та результати недостатньо висвітлено на офіційному сайті та в планових документах.

Вищезазначене підтверджує обґрунтованість рекомендації ДРС України, розроблених на основі проведеного моніторингу щодо необхідності реалізації регуляторними органами відповідних заходів.

3.3. Державна політика підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг у контексті економічної взаємодії

У 2022 р. Україна посіла 63-тє місце за рівнем інноваційного розвитку серед 126 досліджуваних країн. При цьому найнижчий рейтинг має інституціональне середовище (107-ме місце), а найвищий – знання й технології (27-ме місце) [50]. Отже, наявний потенціал розвитку потребує перегляду та вдосконалення державної політики регулювання інноваційної діяльності вітчизняних підприємств (установ, організацій). Позитивний вплив вибіркової допомоги в розвитку окремих галузей, підгалузей і проектів як провідний принцип державної політики підтримки інновацій в Україні є обмеженим. Недостатня фінансова та інституційна спроможність держави зумовлює необхідність зосередження наявних ресурсів на підтримці наукових досліджень, зокрема підвищенні їхньої пріоритетності в діяльності закладів вищої освіти.

Проблемам та перспективам інноваційного розвитку вищої медичної освіти, упровадженню інноваційних освітніх технологій у навчальний процес присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, таких як: С. Натрошвілі, Н. Онул, Х. Подковко, В. Шухтін, І. Шухтіна, Т. Яровенко та ін. Однак чинні умови реформування й розвитку вищої медичної освіти потребують розгляду напрямів державної підтримки інноваційних процесів на ринку освітніх послуг та визначення першочергових завдань такої підтримки.

Заклади вищої освіти, як елемент інфраструктури національної інноваційної системи, пов'язують науку, освіту й бізнес та справляють вагомий вплив на стан конкурентоспроможності країни на світовому ринку завдяки формуванню кадрового потенціалу вітчизняних підприємств та безпосередньому продукуванню інноваційних розробок.

Освітні інновації – це новостворені або застосовані в нових умовах, а також удосконалені технології, продукція, послуги, організаційно-технічні

рішення різного характеру, що є конкурентоспроможними та суттєво підвищують якість і результативність навчально-виховного процесу [58].

Інновація створюється в результаті реалізації інноваційного процесу, який включає етапи її розробки, виготовлення та використання (запровадження). Отже, інноваційні процеси у сфері освіти передбачають пошук інноваційних ідей, розробку інноваційних педагогічних продуктів, їх сприйняття системою освіти, запровадження інновацій у практику, поточне використання, оцінювання ефективності їх використання та подальше розповсюдження.

Найбільш актуальними інноваційними педагогічними технологіями, що можуть бути використані в системі вищої медичної освіти, є: особистісно орієнтоване, проблемне, диференційоване, розвивальне, дистанційне, гуманістичне навчання, навчання як елемент дослідження, метод case-study, інтерактивні, комп'ютерні, тренінгові та інтегральні педагогічні технології [32]. Використання зазначених технологій надає можливість студенту виявляти самостійність мислення, незалежність, здатність до власного вибору, формувати навички дослідної роботи, генерування ідей, уміння вчитися, потреби в самоосвіті, а також забезпечує гуманізацію та демократизацію освітніх процесів.

Збільшення державних видатків на освіту в абсолютних значеннях пов'язано зі зростанням витрат на оплату праці найманих працівників та збільшенням вартості комунальних послуг. Фінансування наукових досліджень та впровадження інновацій у сфері освіти здійснюється при цьому за залишковим принципом. Недостатнє інвестування державних коштів в основний капітал освітньої галузі також пов'язане з валютно-фінансовою нестабільністю, нестійким характером власності, корупцією та бюрократією [33].

Вирішити проблему недостатнього державного фінансування матеріального переоснащення освітніх установ можна, підвищивши інвестиційну активність вітчизняних підприємств шляхом їх залучення до державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, яке задеклароване в Законі України «Про вищу освіту» [41] як один з нових принципів державної освітньої політики.

Таблиця 3.1

Обсяги державного фінансування освіти в структурі зведеного бюджету
України за 2018–2022 рр., млн. грн.

Показники	За роками				
	2018	2019	2020	2021	2022
Видатки зведеного бюджету на освіту	105 538,702	100 109,534	114 193,492	129 437,706	177 915,763
у % до загальної суми видатків	20,9	19,1	16,8	15,5	16,8
у % до ВВП	7,2	6,3	5,7	5,4	6,0
Оплата праці найманих працівників	73 939	69 059	74 753	78 640	120 015

Джерело: складено автором з використанням даних [11; 13; 53].

Державно-приватне партнерство – це економічний інститут, який на макрорівні є збалансованою системою формалізації й узгодження різних інтересів суб'єктів господарювання в особі держави та бізнесу, а на мікрорівні надає змогу об'єднати ресурси й мінімізувати ризики при реалізації різноманітних проектів, у тому числі в освітній галузі, забезпечуючи при цьому максимально можливий соціально-економічний ефект [26, с. 51].

Серед найбільш поширених механізмів взаємодії держави й бізнесу у сфері освіти слід зазначити:

- звільнення від податкових виплат або їх скорочення за рахунок включення до витрат інвестицій у навчання потенційних працівників;
- розподіл акумульованих податкових платежів серед організацій, які реалізують програми навчання;
- запровадження нових технологій у навчанні, комунікаційні сфері;
- залучення бізнесу до розроблення навчальних програм підготовки фахівців;
- забезпечення доступу до освіти всіх верств населення;
- грантове фінансування освітньо-наукових і соціально-культурних проектів (навчання студентів, дослідження викладачів, розвиток соціальної інфраструктури закладів вищої освіти тощо) [27];

- упровадження сучасного медичного обладнання, препаратів, будівництво нових клінік;
- надання допоміжних послуг – удосконалення електронних систем обліку в медичних установах, обслуговування обладнання тощо.

Успішними прикладами проектів державно-приватного партнерства в галузі освіти та підготовки медичних кадрів можна вважати: співпрацю окремих медичних установ з Національним медичним університетом ім. О. О. Богомольця та НМАПО ім. П. Л. Шупика, між якими укладено угоди щодо проведення на базі клініки навчання керівників лікувальних закладів та їх співробітників з метою поліпшення якості медичних послуг та впровадження принципів сучасного менеджменту й маркетингу в галузі охорони здоров'я [55]; створення клінікою «Оберіг», НМАПО ім. П. Л. Шупика та фірмою «Карл Шторц» міжнародного тренінгового центру «Ендофорс» для фахівців хірургічного профілю; створення в Запоріжжі в межах Програми розвитку державно-приватного партнерства Агентства США з міжнародного розвитку робочої групи для впровадження принципів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я міста на базі старої Міської лікарні № 3; функціонування Медичного центру NOVO у Львові на базі благодійних внесків [34].

Попри існування вдалих проектів державно-приватного партнерства в галузі медичної освіти та надання медичних послуг, їх упровадження пов'язано з певними проблемами, які зумовлені відсутністю або браком інституційних та організаційних передумов. Так, у сфері охорони здоров'я немає законодавчих актів, що чітко регламентували б порядок розробки та реалізації проектів державно-приватного партнерства; річні бюджетні цикли планування державних інвестицій та необхідність їх щорічного затвердження створюють високі фінансові ризики, що не сприяє підвищенню зацікавленості вітчизняних та іноземних інвесторів до участі в таких проектах; керівники медичних закладів і потенційні партнери недостатньо поінформовані про можливості й умови участі в спільних проектах; нестабільні політичні умови демотивують

зовнішніх інвесторів щодо участі в проектах будівництва медичних установ на умовах їх спільного використання; недосконале стимулювання державно-приватного партнерства в Податковому кодексі України не сприяє підвищенню інвестиційної привабливості галузі охорони здоров'я [22].

Вирішення проблеми низької інвестиційної привабливості галузі охорони здоров'я та вищої медичної освіти можливе за умов надання державою пільг і преференцій для суб'єктів економічних відносин, які надають інвестиційні ресурси на реалізацію освітніх проектів.

Однією з ключових проблем сфери науки України є слабка мотивація молоді щодо реалізації свого потенціалу в галузі наукових досліджень. Низька привабливість наукової кар'єри в Україні призводить до масового відтоку кадрів в інші галузі економіки та за кордон. З огляду на таку ситуацію державна політика підтримки інноваційних процесів повинна передбачати реалізацію низки заходів із забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі. Серед таких заходів повинні бути:

- створення й застосування інструментів розвитку дослідницької кар'єри для наукових та науково-педагогічних працівників;
- розробка й реалізація державної програми щодо забезпечення молодих науковців житлом;
- сприяння розвитку відкритого й сталого ринку праці та найму, що базується на здобутках, кваліфікації та професійних якостях дослідників;
- створення системи оцінювання кар'єрного зростання наукових та науково-педагогічних кадрів з урахуванням цінності всіх форм мобільності;
- розробка й упровадження нових принципів обліку робочого часу науково-педагогічного персоналу ЗВО з урахуванням часу, що витрачають на наукові дослідження [16].

Отже, державна політика економічної підтримки інноваційних процесів у сфері вищої освіти має передбачати:

- збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти;
- стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів;
- підтримку реалізації прогресивних управлінських технологій, зокрема механізмів державно-приватного партнерства;
- реалізацію заходів із забезпечення ефективної зайнятості в інноваційній сфері освітньої галузі.

Суттєвими перешкодами в створенні й реалізації освітніх інновацій є: недосконала система мотивації інноваційної діяльності викладача, відсутність чіткої інноваційної структури й механізмів оцінювання інноваційної діяльності викладачів та недоліки систем управління інноваційною діяльністю, слабка інтеграція в НДР потенційних партнерів, нецілеспрямованість роботи із залучення грантів, проведення спільних досліджень, відсутність єдиних підходів до розробки й аналізу методичних програм, недосконала система науково-медичної інформації.

Серед найбільш дієвих інструментів організаційного регулювання інноваційної діяльності в галузі освіти потрібно зазначити сприяння підвищенню кваліфікації кадрів; інформаційну підтримку інноваційної діяльності; розвиток освітньої інноваційної інфраструктури; сприяння інтеграційним процесам.

Здатність до продукування педагогічних інновацій, упровадження в навчальний процес унікальних, інноваційних, креативних елементів, зокрема так званих методів «активного навчання», зумовлена високим професіоналізмом професорсько-викладацького складу закладів вищої освіти, їх умінням і бажанням постійно самовдосконалюватися та вчитися протягом усього життя. Наразі якісного поліпшення потребує діяльність установ післядипломної освіти викладачів закладів вищої освіти та їх структурних

підрозділів, що забезпечують перепідготовку й підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. У цьому напрямі держава, як власник навчального закладу, повинна забезпечити створення відповідної матеріальної та науково-методичної бази для ефективної підготовки й підвищення кваліфікації викладачів.

Заходами вдосконалення державного регулювання процесів захисту інтелектуальної власності на освітні інновації можуть бути:

- заборона несанкціонованого використання інноваційних розробок;
- законодавче закріплення можливості використання інноваційних розробок лише за погодженням та оплатою винагороди автору;
- забезпечення всебічного регулювання розподілу прав на результати творчої діяльності;
- чітке розмежування понять «цитування» та «плагіат», встановлення допустимих обсягів цитування наукових творів.

Реалізація цих заходів надасть змогу забезпечити підвищення мотивації учасників інноваційного освітнього процесу до нових досліджень, зростання вартості навчального процесу й мотивацію до розробок, що мають практичне застосування, усвідомлення суспільством цінності науково-педагогічних працівників та вартості їх роботи, зростання прикладного характеру освітнього процесу, залучення до інноваційної освітньої діяльності обдарованої молоді [5].

Збільшення державних видатків на освіту в абсолютних значеннях пов'язано зі зростанням витрат на оплату праці найманих працівників та підвищенням вартості комунальних послуг. Фінансування наукових досліджень та впровадження інновацій у сфері освіти здійснюється при цьому за залишковим принципом. Недостатнє інвестування державних коштів в основний капітал освітньої галузі також пов'язане з валютно-фінансовою нестабільністю, нестійким характером власності, корупцією та бюрократією [33].

Серед завдань нормативно-правового регулювання особливої уваги потребує діяльність держави щодо захисту прав інтелектуальної власності на

результати інноваційної діяльності шляхом заборони несанкціонованого використання інноваційних розробок, законодавчого закріплення можливості використання інноваційних розробок лише за погодженням та оплатою винагороди автору, регулювання розподілу прав на результати творчої діяльності, чіткого розмежування понять «цитування» й «плагіат», встановлення допустимих обсягів цитування наукових творів.

Серед найбільш вагомих результатів реалізації зазначених заходів потрібно зазначити такі: підвищення якості вищої медичної освіти; вирішення проблеми недостатнього державного фінансування матеріального переоснащення освітніх установ; підвищення якості інформаційного забезпечення інноваційних процесів; інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності; стандартизацію навчальних програм на наднаціональному рівні; зростання мотивації учасників інноваційного освітнього процесу; залучення до інноваційної освітньої діяльності обдарованої молоді.

Перспективами подальших досліджень можуть бути визначення відповідальних державних інституцій за реалізацію перелічених заходів підтримки інноваційних процесів у галузі освіти, розподіл між ними повноважень і завдань, а також визначення джерел фінансування реалізації кожного окремого заходу.

Висновки до розділу 3

1. Удосконалено концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка ґрунтується на реформуванні вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій. Модель передбачає платформу для

формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства мають формуватися на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти.

2. Надано науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державної регуляторної політики ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти у відповідність до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення та затвердження Порядку визначення й відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також розроблення оптимального механізму економічної взаємодії (організаційних, майнових і фінансових питань при забезпеченні тристороннього партнерства).

3. Удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який включає пріоритетні напрями регулювання: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства, збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти), організаційне (створення освітньої інноваційної інфраструктури; забезпечення ефективності інтеграційних процесів освітньої галузі, створення умов для підвищення кваліфікації викладачів; підвищення ефективності функціонування системи наукової медичної інформації) та нормативно-правове (посилення захисту прав інтелектуальної власності на результати інноваційної діяльності).

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У ході дослідження розроблено теоретичні положення й надано практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти та її закладів на засадах партнерства, а саме:

1. Розвинуто трактування сутності конкурентоспроможності галузі вищої освіти (сукупності закладів), що визначено як здатність створювати й надавати якісні освітні послуги, де створення таких послуг передбачає наявність потужного ресурсного потенціалу (досвідченого професорсько-викладацького складу, матеріально-технічної та інформаційної бази, партнерських відносин із суб'єктами ринку праці) з використання сучасних маркетингових технологій щодо просування освітніх послуг на ринку, здійснення масштабної профорієнтаційної роботи серед абітурієнтів, забезпечення економічного й соціального ефектів від діяльності закладу освіти. Формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти розглянуто на рівні освітньої послуги (продукту ЗВМО), закладу вищої медичної освіти.

2. Удосконалено підхід до оцінювання конкурентоспроможності освітньої послуги (продукту діяльності закладу вищої медичної освіти), який базується на визначенні вимог і запитів споживачів освітніх послуг, ринку праці та ринку освітніх послуг за групою параметрів привабливості закладу вищої медичної освіти (внутрішніх та зовнішніх чинників, визначених за допомогою методу парних порівнянь). На основі встановленого рівня привабливості обирають конкурентну стратегію закладу вищої медичної освіти або розробляють заходи з підвищення конкурентоспроможності продукту ЗВМО.

3. Удосконалено модель економічної взаємодії закладу вищої освіти, бізнесу та держави, яка базується на стратегії партнерських відносин «освіта-бізнес-держава» за рахунок функціонування національної, інтегрованої до міжнародної, програми грантів «освіта-бізнес-держава», шляхом упровадження організаційних форм партнерських відносин (інвестиційні проекти, гранти,

бізнес-інкубатори, технопарки, стартапи), що дає змогу забезпечити державну підтримку інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти. Кожна інституція, взаємодіючи, виконує власні функції та частково функції інших інституцій, стаючи, таким чином, важливим джерелом інновацій. Реалізація моделі партнерства дає можливість розглядати заклад вищої освіти як елемент інституту підприємництва.

4. Удосконалено підхід до визначення конкурентної позиції закладу вищої медичної освіти з використанням кваліметричного підходу, де як параметри обрано навчальну та виховну роботу, кадри, наукову роботу й міжнародну діяльність. Основним фактором за параметром навчальна та виховна робота визначено лікувальну роботу, яка включає такі критерії оцінювання: кількість університетських клінік, консультативна та хірургічна активність співробітників протягом року, участь у створенні клінічних протоколів, наявність у викладачів лікарської кваліфікаційної категорії, технології набуття практичних навичок. За результатами оцінювання конкурентоспроможності закладів вищої освіти запропоновано визначати такі рівні: критичний (низький); достатній (середній); високий (вищий від середнього); відмінний (дуже високий).

5. Результати проведеного дослідження свідчать про незадовільний рівень взаємодії ринку освітніх послуг та ринку праці України, що виявляється в незбалансованості попиту й пропозиції на фахівців відповідних спеціальностей, низькому відсотку працевлаштованих випускників ЗВО, недосконалості системи інформаційного забезпечення та незадовільному стані процесів прогнозування основних показників функціонування й розвитку ринку праці. Процес гармонізації розглянуто в контексті зближення реалізації освітніх послуг і зближення системи вищої освіти України та країн ЄС. Основними напрямками процесу узгодження функціонування ринку освітніх послуг та системи вищої освіти інституціями ЄС є гармонізація законодавства; інноваційний розвиток в умовах суспільства знань; забезпечення цільового фінансування на основі створення фондів заохочення інновацій та інвестицій у людський капітал; комерціалізація науково-дослідницької діяльності закладів вищої освіти.

6. Удосконалено концепцію формування конкурентоспроможності галузі вищої медичної освіти на засадах економічної взаємодії (партнерства), яка передбачає реформування вищої медичної освіти через функціонування моделі тристороннього партнерства «ЗВМО-держава-бізнес» шляхом створення нових організаційних форм для впровадження інноваційних процесів та методів вибору конкурентних стратегічних позицій. Модель передбачає платформу для формування інститутів, створення нових організаційних форм для впровадження інновацій. Відносини між сторонами партнерства потрібно формувати на основі взаємної відповідальності, що забезпечить гармонізацію їх інтересів у напрямі підвищення стандартів якості медичної освіти, рівня.

7. Надано науково-практичні рекомендації з удосконалення державної регуляторної політики щодо ринку освітніх послуг у галузі вищої медичної освіти, яка включає систему прогнозування потреб ринку праці в медичних працівниках, розроблення й упровадження механізму приведення обсягів державного замовлення та акредитації контрактних місць у закладах медичної освіти до прогнозованих потреб ринку праці; розроблення стандартів оцінювання знань і навичок студентів, а також формування чіткого переліку навичок, що будуть перевіряти під час проведення Єдиного державного кваліфікаційного іспиту; розроблення й затвердження Порядку визначення та відшкодування вартості навчання при порушенні випускниками угоди про працевлаштування, а також розроблення оптимального механізму економічної взаємодії.

8. Удосконалено науково-практичний підхід до вдосконалення державної політики підтримки інноваційних процесів у галузі вищої медичної освіти, який включає пріоритетні напрями: економічне (стимулювання інвестиційної активності приватних підприємств шляхом надання пільг і преференцій за надання інвестиційних ресурсів на реалізацію освітніх проектів, підтримка механізмів державно-приватного партнерства, збільшення обсягів державного фінансування розвитку інформаційно-комунікаційних технологій навчання, оновлення матеріальної бази закладів вищої освіти), організаційне та нормативно-правове регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. World Class Worldwide: Transforming Research Universities in Asia and Latin America / P. Altbach, J. Balan (eds.). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2007.
2. Clifford D., Warner R. Form a Partnership: The Complete Legal Guide. NOLO, 2012. 288 p.
3. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2010, 176 p.
4. Global Competitiveness Report. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report>.
5. How companies manage sustainability: McKinsey Global Survey results, The McKinsey Quarterly. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/sustainability-and-resource-productivity/our-insights/how-companies-manage-sustainability-mckinsey-global-survey-results>
6. On the Edge: Securing a Sustainable Future for Higher Education. *OECD Education Working Papers*. 2007. № 7.
7. The World-class University as Part of a New Higher Education Paradigm / J. Sadlak, Liu Nian Cai (eds.). Bucharest: CEPES, 2009.
8. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington: World Bank, 2009.
9. Безтелесна Л. І., Либак І. А. Суть та чинники впливу на конкурентоспроможність закладів вищої освіти. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 145–151.
10. Булах І. В., Надтока Т. Б. Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій: монографія. Донецьк: ДРУК-ІНФО, 2010. 244 с.

11. Булеев И. П. Опыт структурирования промышленности развитых стран и возможность его использования в Украине. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: зб. наук. пр. Донецьк, 2012. С. 3–29.

12. Бутенко Н. В. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах партнерства. *Економічний аналіз*: зб. наук. пр. / Тернопільський нац. економ. ун-т; редкол.: В. А. Дерій (гол. ред.) та ін. 2014. Т. 15. № 1. С. 36–42.

13. Бутенко Н. В. Розвиток партнерства в національній економіці: монографія / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2015. 358 с.

14. Горинь Я. О., Сенишин О. С., Горинь М. О. Фактори конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг. *Молодіжний економічний дайджест*. 2014. № 1 (1). С. 123–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/med_2014_1\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/med_2014_1(1)_25)

15. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2011. 440 с.

16. Економічна енциклопедія: у 3 т. / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

17. Захарін С. В., Левчук Н. І., Чаленко Н. В. Фінансово-економічні моделі інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20/1. С. 38–47.

18. Зиновьев И. Ф., Черемисина С. Г. Методика экономических исследований: монография. Симферополь: Таврия, 2005. 176 с.

19. Зінчик С. М., Момот О. М. Поняття конкурентоспроможності як економічної категорії суспільного розвитку. *Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях*: I Междунар. науч.-практ. Интернет-конф. (Полтава, 14–15 февраля 2013 г.). URL: http://www.confcontact.com/20130214_econ/-1_zinchik.htm

20. Кравченко К. В. Управління конкурентоспроможністю закладу вищої освіти. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 3 (15). URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11kkvvnz.pdf> (дата звернення: 17.10.2018).
21. Кращі медичні навчальні заклади України. URL: <http://osvita.ua/vnz/rating/51741/>
22. Ляшенко В. І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути. Донецьк : ДонНТУ, 2006. 668 с.
23. Малихіна Я. А. Конкурентоспроможність як показник зовнішньої ефективності діяльності ЗВО. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. С. 104–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyptp_2014_1_38 (дата звернення: 17.10.2018).
24. Наволокіна А. С. Методичні підходи до формування конкурентоспроможності вищих медичних навчальних закладів. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2012. № 6. С. 313–319.
25. Наволокіна А. С. Теоретичні підходи до формування конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 3. С. 164–173.
26. Ольшанцева Т. О., Бритченко І. Г. Методи підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг закладів вищої освіти. *Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях: I Междунар. науч.-практ. Интернет-конф.* (Полтава, 14–15 февраля 2013 г.). URL: http://www.confcontact.com/20130214_econ/2_olshantseva.htm.
27. Павленко І. М. Конкурентоспроможність економічних систем: сутність і специфіка. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 159–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_6_21.
28. Про вищу освіту. *Закон України* від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

29. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
30. Про рекомендації парламентських слухань на тему «Про реформу охорони здоров'я України»: Постанова Верховної Ради України від 21.04.2016 № 1338-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1338-19>
31. Прус Л. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю закладів вищої освіти. *Вісник Тернопільського державного економічного університету*. 2006. № 2. С. 114–123.
32. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє». URL: http://kmu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/Project_recomend2017.pdf.
33. Різник Н. М., Бачинська О. М. Підходи до оцінювання конкурентоспроможності ЗВО. *Економіка і регіон*. 2013. № 4 (41). С. 64–69.
34. Савельєв Є. Економічна співпраця чи економічні війни?: слово головного редактора. *Журнал європейської економіки*. 2006. № 1. С. 3–5.
35. Вацик В. І. Ключові фактори становлення конкурентоспроможних університетів. *Економіка України*. 2013. № 5 (618). С. 75–90.
36. Семенець Ю. Партнерство бізнесу, держави та університетів як стратегічний ресурс інноваційного розвитку України. URL: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4798.
37. Снігир Л. П. Конкурентоспроможність закладів вищої освіти як механізм забезпечення економічної безпеки освіти. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 4. Т. 2. С. 157–162.
38. Тардаскіна Т. М., Зубкова І. Г. Складові конкурентоспроможності ЗВО та визначення методів її оцінки. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=68072>.
39. Теловата М. Т. Класифікація факторів, що впливають на конкурентоспроможність закладів вищої освіти України. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/41592/2/2017n862_Telovata_M_T-Classification_of_factors_319-323.pdf

40. Царенко І. О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності закладів вищої освіти. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17) лютий. С. 122–125.
41. Чухрай Н., Хотей Н., Патора Р. Партнерський маркетинг у постачанні: світовий і вітчизняний досвід. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 499. С. 339–346.
42. Dutta S., Lanvin B., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>.
43. Etzkowitz H. The Triple Helix: University-Industry-Government Innovation in Action. Routledge, 2010, 176 p.
44. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
45. Аналіз регуляторного впливу проекту наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Методики розрахунку вартості розробки та проведення єдиного державного кваліфікаційного іспиту». URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/8711-pro_20181123_1_arv.pdf
46. Андрієць В. С. Захист інтелектуальної власності як фактор розвитку освіти, науки та інноваційної діяльності в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнар. бізнесфоруму* (Київ, 22 березня 2018 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С. 17.
47. Артамонова Н. Роль підрозділів з наукової медичної інформації в інформаційному забезпеченні інновацій. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 4. С. 29–34.
48. Балусєва О. В. Формування стратегічних напрямів діяльності закладів вищої медичної освіти, спрямованих на удосконалення підготовки медичних кадрів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=670>.

49. Барміна Г. Стан та перспективи медичної освіти в Україні. URL: <https://www.apteka.ua/article/401518>
50. Беззуб І. Сучасний стан та перспективи розвитку медичної освіти в Україні. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2855:suchasnij-stan-ta-perspektivi-rozvitku-medichnoji-osviti-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.
51. Белей Н. Проблеми медичної освіти в Україні. URL: https://petrimazepa.com/problemi_medichnoi_osviti_v_ukraini.
52. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
53. Василькова Н. В. Ключові фактори успіху університетів на глобальному ринку освітніх послуг. URL: ev.fmm.kpi.ua/article/download/80564/76148.
54. Видаткова політика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/vidatkova-politika>.
55. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2013 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>
56. Документи за категоріями. Регуляторна політика. Міністерство охорони здоров'я України (офіційний сайт). URL: http://old.moz.gov.ua/ua/portal/mtrp_docsbycaterories/
57. Карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/kolegiya-ministerstva/2018/05/1-dorozhnya-karta-integratsii-ukraini-do-evro.pdf>
58. Зміни до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»: затверджено Наказом МОЗ України від 31.10.2018 № 1977. URL: http://moz.gov.ua/uploads/1/8293-dn_20181031_1977_dod.pdf
59. Індeksi та показники людського розвитку: Оновлена статистика за 2022 рік. Аналітична записка за країнами з оновленої статистики за 2022 рік.

URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/annual-reports/hdr-2022-statistical-update.html>

60. Інформація щодо стану з вищою медичною освітою в Україні. URL: <http://zet.in.ua/statistika-2/zdravooxranenie/informaciya-shhodo-stanu-z-vishhoyu-medichnoyu-osvitoyu-v-ukra%D1%97ni/>.

61. Кудінова А. В., Кочук С. І. Альтернативні сценарії реалізації регуляторної політики держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 5–9.

62. Лінчевський О. В., Черненко В. М., П'ятницький Ю. С., Булах І. Є. Шляхи реформування системи вищої медичної освіти в Україні в сучасних умовах. *Медична освіта*. 2017. № 3. С. 6–9.

63. Ляховець О. О. Державно-приватне партнерство у вищій освіті як інституційна складова модернізації економіки. *Інноваційна економіка. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства*. 2014. № 4 [53]. С. 71–78.

64. Мартякова О. В., Трикоз І. В. Державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 1 (13). С. 37–43.

65. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / за ред. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський та ін.; відп.ред. М. Ф. Степко. Київ: Вид. центр МОН України, 2004. 24 с.

66. Моніторинг і коментарі до нормативно-правових актів у сфері регуляторної політики. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/12_17%D0%B4.pdf.

67. Москвічова О. С. Державно-приватне партнерство в Україні: проблеми розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 13. Ч. 3. С. 50–52.

68. Москвічова О. С. Державно-приватне партнерство у сфері професійно-технічної та вищої освіти. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 291–299.

69. Гуцалюк О. М., Наволокіна А. С. Взаємозв'язок та формат взаємодії освіти, бізнесу та держави в умовах конкуренції. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2018 р., м. Маріуполь). Маріуполь, 2018. С. 40–42.

70. Натрошвілі С. Г. Впровадження інноваційних освітніх технологій в умовах адаптації навчального закладу до змін зовнішнього середовища. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/218/1/стаття.pdf>.

71. Онул Н. М. Інноваційні підходи розвитку вищої медичної освіти в Україні. URL: <http://repo.dma.dp.ua/3382/1/2-converted.pdf>.

72. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Долиняк Ю. О. Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 540–544.

73. Переосмислення системи охорони здоров'я: роль державно-приватного партнерства в Україні. URL: <http://www.likarnya.org.ua/news/11606.html>.

74. Подковко Х. В. Інноваційні освітні технології у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах: перешкоди та перспективи впровадження. *Вісник. Серія: педагогічні науки. Розділ I. Актуальні проблеми вищої освіти України*. 2016. № 140. С. 61–64.

75. Центр медичної статистики МОЗ України. Довідники. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdov.html>

76. Шевчук Ю. В. Розвиток державно-приватного партнерства у контексті вдосконалення фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33/1. С. 417–428. URL: <http://oaji.net/articles/2017/1900-1525464582.pdf>.

77. Шухтін В., Шухтіна І. Інноваційні методи викладання студентам медичних факультетів. *Новий колегіум. Методологія освіти*. 2015. № 2. С. 51–54.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Професії, за якими кількість вакансій була найбільшою у 2022 р.

Назва професії	Кількість вакансій, одиниць	Чисельність безробітних, осіб	Дефіцит вакансій (-), дефіцит кадрів (+)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери			
Менеджер із збуту	8 236	7644	592
Головний бухгалтер	3 650	6 109	-2 459
Менеджер	3 534	4 752	-1 218
Директор (начальник, інший керівник) підприємства	2 610	11 398	-8 788
Начальник відділу	2 561	4 654	-2 093
Заступник директора	2 253	4 179	-1 926
Завідувач складу	1 930	3 626	-1 696
Менеджер з постачання	1 290	1724	-434
Головний інженер	1 055	1 520	-465
Менеджер з персоналу	728	1 265	-537
Менеджер у роздрібній торгівлі непродовольчими товарами	673	1 114	-441
Менеджер з логістики	671	1 073	-402
Професіонали			
Спеціаліст державної служби	11 551	11 117	434
Вчитель загальноосвітнього навчального закладу	10 770	6 683	4 087
Економіст	5 407	7 803	-2 396
Інженер	3 956	3 509	447
Вихователь дошкільного навчального закладу	2 346	2 322	24
Викладач вищого навчального закладу	1 986	1 617	369
Інженер з охорони праці	1 799	1 438	361
Юрист	1 665	3 511	-1 846
Агроном	1 244	1 761	-517
Інженер-технолог	1 239	1 154	85
Інженер-конструктор	1 173	737	436
Інженер-програміст	1 114	896	218

Додаток Б

Рис. Б.1. Професії, за якими передбачається найбільша кількість вакансій у 2022 р., тис. од.

Додаток В*Таблиця В.1*

**Прийом студентів до ЗВО на початковий цикл
за джерелами фінансування їх навчання**

Показники	Навчальний рік				
	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22
Кількість прийнятих на навчання – усього, осіб	506486	361110	323064	313856	323577
зокрема для навчання за рахунок коштів					
державного бюджету	212894	171882	156872	149710	142434
місцевих бюджетів	26855	21857	20532	19753	20074
юридичних осіб	1021	779	782	712	504
фізичних осіб	264716	166592	144878	143681	160565
Питома вага прийнятих на навчання (%) за рахунок коштів					
державного бюджету	42,0	47,6	48,6	47,7	44,0
місцевих бюджетів	5,3	6,1	6,4	6,3	6,2
юридичних осіб	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
фізичних осіб	52,5	45,1	44,8	45,8	49,6

